

Rivayetlerde Nakledilen Zaman-Mekân ve Olay Örgüsünün Tespitine Verilen Önem Açısından Hadisçilerin ve Tarihçilerin Yöntemlerinin Karşılaştırılması*

Fuat İSTEMİ**

Özet

Muhaddisler, Hz. Peygamber'e ait olduğu iddia edilen rivayetlerden sahih olanları bir araya getirmeye çalışmışlardır. Tarihçiler ise Resûlullah'ın (s.a.v.) hayatındaki tarihi olayları kronolojik şekilde bir araya getirmek için uğraşmışlardır. Hem muhaddisler hem de tarihçiler bu amaçlarını gerçekleştirmek için birtakım yöntemler geliştirmişlerdir. Geliştirdikleri bu yöntemler her iki ilmin zamanla birbirinden ayrışmasına ve iki farklı ilim dalı olarak yollarına devam etmelerine neden olmuştur. Muhaddisler -özellikle de Sünen yazarları- esas itibarıyla rivayetlerin fikhî ve itikadî yönlerine yoğunlaştıkları için rivayetlerin tarihî bir olayı aktardığını göz ardı edebilmişler ve olayın meydana geldiği zaman-mekân, olayın bağlamı ve tarihî kronolojisi gibi birtakım unsurlara yer vermemişlerdir. Muhaddislerin bu yöntemi nedeniyle bazı olaylar anlaşılammakta, hatta bazen yanlış dahi anlaşılabilir. Öte taraftan tarihçiler muhaddislerin aksine bir olayı bütün teferruatıyla birlikte sebep-sonuç ilişkisi içerisinde aktarmaya gayret göstermişlerdir. Tarihçiler bir olayla ilgili eksik bir sahne bırakmamak için sahih olmayan munkatı ya da senetsiz mevzû rivayetlerde nakletmişlerdir. Bu durum muhaddisler ile tarihçiler arasındaki temel farkı ortaya koymaktadır. Makalede iki ilim dalı âlimlerinin yöntemlerinin neden olduğu problemler örnekler üzerinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zaman-mekân, bağlam, hadisçi, tarihçi.

* Bu makale "Hadis ve Tarih Metodolojilerinin Karşılaştırılması (Hicret Rivayetleri Örneği)" isimli Doktora tezinden derlenmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, fuatistemi@hotmail.com.

A Comparison Between the Methods of *Hadīth* Scholars and Historians in Terms of Importance of Time-Place and Storyline (Context) Transmitted in Narratives

Abstract

Hadīth scholars aimed to gather authentic narratives among the ones attributed to the Prophet Muhammad. As for the historians, they aimed to arrange historical events in his life chronologically. Both groups of scholars developed a number of methods to reach their goals. These methods have led these scholarships to diverge from one another in time and continue as two separate fields of study. *Hadīth* scholars - especially the *Sunan* authors - may have ignored the fact that narrations conveyed a historical event because they mostly focused on legal and dogmatic aspects of the narrations. Thus several elements such as place and time, the context of events and chronology did not appear in their works. As a result of their method, some events have become obscure and sometimes even been misunderstood. On the other hand, historians, unlike *hadīth* scholars, tried to transmit an event within cause-effect relation with all its details. In order not to miss any aspects/scenes of an event, they also transmitted inauthentic reports with broken *isnāds* or fabricated reports. This situation presents the fundamental difference between *hadīth* scholars and historians. In the paper, the problems of these methods used by the scholars of both fields will be discussed based on examples.

Key Words: Time-place, context, *hadīth* scholar, historian.

Giriş

İslâmî İlimler geleneğinde hiç kuşkusuz Hadis, temel iki dini referanstan biridir. Tarihle ilgili kaynaklar ise Hadis kaynaklarına kıyasla daha tali derecede kalmaktadır. Bununla birlikte Tarih kaynaklarımız, bir olayın kronolojik olarak aktarılması, olayın yaşandığı zaman ve mekânın tespiti ve olayın tarihsel bağlamının tespiti gibi konularda daha hassas davranmışlardır. Bu duruma karşın Hadis kaynaklarımız, Tarih kaynaklarına nispetle rivayetlerin tarihi bağlamlarını aksettirmekte aynı ölçüde hassasiyet göstermemektedirler. Bu nedenle hadis ve tarihteki bu farklılığın nedenlerini araştırmak üzere böyle bir araştırmaya yöneldik. Bu araştırmada öncelikle muhaddislerin ve tarihçilerin bir olayın yaşandığı zaman ve mekânın tespit edilmesine ne derece önem verdiklerini mukayeseli olarak inceleyeceğiz. Ardından yine karşılaştırmalı olarak hem hadisçilerin hem de tarihçilerin bir olayın meydana geldiği bağlamın ve olay kurgusunun tespit edilmesine yönelik tutumlarını ele alacağız.

1. Zaman ve Mekâna Verilen Önem Açısından Mukayese

1.1. Muhaddisler İçin Rivayetlerdeki Zaman ve Mekânın Anlamı

Bir rivayette anlatılan konunun veya olayın tam olarak anlaşılabilmesi için olayın meydana geldiği yer ve zamanın bilinmesi son derece önemlidir. Çünkü bazen râvilerden kaynaklanan birtakım hatalardan dolayı farklı yer ve zamanlarda yaşanan olaylar aynıymış gibi algılanabilir ve birbirine karıştırılarak nakledilebilir. Benzer şekilde bazen de bağlamları birbirinden farklı olduğu halde Hz. Peygamber'in farklı bir zaman ve mekânda söylediği bir söz, şartların veya muhatabın durumuna bağlı olarak başka bir zaman ve mekânda söylediği sözlerle karıştırılarak aynıymış gibi nakledilebilmektedir.¹ İşte bu gibi durumların önüne geçebilmek ve yaşanan olayı doğru bir şekilde aktarmak için rivayetlerde anlatılan olayın yaşandığı zaman ve mekânın doğru bir şekilde tespit edilmesi gereklidir. Tabii ki bu, bütün rivayetler için mümkün olmadığı gibi, birçok rivayet için buna ihtiyaç da duyulmayabilir. Bundan dolayı muhaddislerin kendilerine ulaşan rivayetleri eserlerine alırlarken bunların zaman ve mekânlarının tespiti konusunda herhangi bir araştırma yapıp yapmadıklarının bilinmesi önem arz etmektedir.

Öncelikle rivayetlerde anlatılan olayların geçtiği zaman ve mekânın tespit edilmesi amacıyla muhaddislerin yaptığı araştırmaların yeterli düzeyde olmadığı belirtilmelidir. Muhaddisler bu yola başvurdıklarında ise genellikle tarihe arz yöntemini kullanmışlardır. Bu yöntemin yanı sıra "sebeb-i vurûdi'l-hadis" de bu bağlamda muhaddise yardımcı olan bir ilim dalıdır.² Rivayetlerin

1 İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2013, s. 127-139.

2 Bu konuda yapılmış çalışmalar için bk. Celalettin es-Suyûtî, *el-Luma' fi Esbâbi-Hadis*,

sebeb-i vürûdunu bilmek, hem o rivayetlerin anlaşılmasının önündeki engelleri kaldıracak hem de olayın yaşandığı zaman ve mekânın tespit edilmesinde yardımcı olacaktır. Fakat muhaddislerin bu konuya eserlerinde yeterince yer vermedikleri görülmektedir.³ Çünkü muhaddisler genelde ihtiyaç duydukları, yani sıhhatinde şüpheye düştükleri veya anlamakta zorlandıkları rivayetlerin sebeb-i vürûdunu araştırmışlar, geriye kalan rivayetler için böyle bir ihtiyaç hissetmemişlerdir. Bunun yanı sıra muhaddisler sebeb-i vürûdu bilinen ve ilk râvileri tarafından nakledilen rivayetleri de bu bilgileri koruyarak sonraki dönemlere aktarmışlardır. Fakat daha sonraki dönemlerde konuyla ilgili telif edilen eserler hadislerin sebeb-i vürûdunu araştırmak yerine genelde bu rivayetlerde aktarılan sebeb-i vürûdları nakleden derlemelerden ibaret olmuştur.⁴

Muhaddislerin sebeb-i vürûd ve tarihe arz gibi, rivayetlerin zaman ve mekânını tespit etmeye yardımcı olacak yöntemlerden gereğince istifade etmemeleri ile ilgili olarak burada şu sorular sorulabilir: Bir tarihçi için büyük bir öneme sahip olan 'bir olayın yaşandığı zaman ve mekânın tespit edilmesi' konusu muhaddisler için de bu derece önemli midir? Muhaddisler, eserlerinde naklettikleri olayların meydana geldiği zaman ve mekân ile olayın meydana geliş şekliyle ilgilenmişler midir? Yoksa muhaddislerin öncelikleri isnad tetkikinden hareketle rivayetlerin sıhhatlerini tespit etmek olduğundan bu konuya yeterince eğilmemişler midir? Bu sorulara cevabın "evet" olduğu varsayımından hareketle aşağıda bunun nedenleri tartışılacaktır.

Muhaddislerin rivayet araştırmalarında metinden ziyade senet konusu üzerinde durdukları yukarıda ifade edilmişti. Nitekim onların isnad tetkikine ağırlık vermelerinden dolayı metinle ilgili zaman ve mekânın tespitine yeterince eğilmedikleriyle ilgili olarak Enbiya Yıldırım şunları söylemektedir:

"...Senetlere karşı son derece titiz bir tavır sergilenirken, metinleri diğer delillerle karşılaştırmaya, özellikle de tarihî bilgilerle mukayeseye yer verilmemiştir. Yer yer hadis kitaplarında bu türden bilgilere rastlanılması, eser sahiplerinin bu konuya özel olarak eğildiklerinden değil, aynı konudaki

---

nşr. Yahyâ İsmail Ahmed, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984; İbn Hamza el-Hüseyni, *el-Beyan ve't-Ta'rifü Esbâbi Vurudi'l-Hadis*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabi, 1981 (bu iki Arapça eser Sadık Cihan tarafından derlenerek tercüme edilmiştir. Bk. Sadık Cihan, *Hadisler ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008); Ramazan Ayvalli, *Esbâbi Vurudu'l-Hadis ve Bunun İslam Teşriindeki Yeri ve Önemi*, (Doktora Tezi 1979), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

3 Ömer Özpinar, *Hz. Peygamber'i ve Hadislerini Anlamak (Fıkhu'l-Hadis İlmi)*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2012, s. 341.

4 Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara: TDV yayınları 1997, s. 123; Özpinar, *Hz. Peygamber'i ve Hadislerini Anlamak (Fıkhu'l-Hadis İlmi)*, s. 341.

hadisleri bir araya getirirken rastlanan farklı rivayetler sebebiyledir.”⁵

Ekrem Ziya Umerî ise bir muhaddisin herhangi bir olayla, bizatihi bir olay olduğu için nadiren ilgilendiğini ve bu yüzden de onun zaman ya da yer belirtmediğini ifade etmektedir.⁶ Çünkü onun asıl amacı dini bir doktrini takipçilerine iletmek ve bu doktrine, rivayet aracılığıyla Peygamberî bir otorite kazandırmaktır. Buna karşılık tarihsel bir olayla ilgili olan bir haber bazı hukukî ve teolojik imalar taşısa bile esas amacı somut bir olay hakkında bilgi aktarmaktır.⁷ Ramazan Şeşen de muhaddislerle tarihçilerin konuya yaklaşımlarını şöyle mukayese eder:

“Hadisçi rivayet ettiği olayı belli bir zamana ve mekâna yerleştirmeye çalışmaz. Sadece sahih, zayıf veya uydurma olduğunu tespit etme kaygısındadır. Bunun için olaylar zamansal açıdan muallakta kalır. Tarihçi ise naklettiği malzemeyi bir zaman, bir mekân içine yerleştirir.”⁸

Muhaddislere göre ahkâma dair bir rivayetin herhangi bir zaman ve mekânda söylenmesinin (şayet hüküm hass değilse) bir önemi olmadığı görülmektedir. O hükümler zaman ve mekân üstüdür ve her zaman ve mekânda geçerlidir. Fakat tarihçi, rivayetlere bu şekilde bakmayarak bir olayın nerede, ne zaman ve nasıl meydana geldiğiyle ilgilenip rivayetleri bu amaca hizmet edecek şekilde eserinde naklederken; muhaddis rivayette geçen zaman ve mekândan ziyade rivayetin fikhî/amelî veya itikadî bir hüküm içerip içermediğiyle ilgilenmektedir. Bu bağlamda muhaddis, bir tarihçi gibi sadece haber toplayıcısı değildir. O aslında aynı zamanda kendi dini inancının pratiklerini de toplamaktadır. Bundan dolayı da itikadî ve amelî konularda bir hüküm ihtiva eden rivayetin içerdiği mesajla/hükümle ilgilenmektedir. Bu sebeple o hükmün nerede, ne zaman söylendiğini de göz ardı edebilmektedir. İleride örneklerde de görüleceği gibi muhaddislerin bazen rivayetlerde geçen zaman ve mekânları hafız ederek hadisi nakletmeleri de bu nedenledir.

Muhaddislerin, rivayetin zaman ve mekânını tespit etmede çok titiz davranmadıklarına dair değerlendirme elbette bütün muhaddislerin bu şekilde hareket ettiği anlamına gelmemektedir. Hadis eserlerine göz gezdirildiğinde birçok rivayette olayın yaşandığı zaman ve mekânın -doğru veya yanlış- bir şekilde zikredildiği görülebilir. Öte taraftan muhaddislerin naklettikleri rivayetlerde geçen zaman ve mekân belirlemeleri onların olayı bir tarihçi

5 Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, İstanbul: Umran Yayınları 1996, s. 219.

6 Bk. Ekrem Ziya Umerî, *el-Müctemau'l-Medeni fî Ahdi'n-Nubuvve*, Medine: el-Mektebetu'l-Arabiyyetu's-Suudiye 1983, s. 37.

7 R. Stephen Humphreys, *İslam Tarihi Metodolojisi: Bir sosyal tarih uygulaması-*, çev. Murtaza Bedir, Fuat Aydın, İstanbul: Litera Yayınları 2004, s. 113.

8 Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: İSAR Yayınları 1998, s. 18.

gibi önemsemelerinden değil; rivayetlerde bu bilgilerin o şekilde aktarılması nedeniyledir. Muhaddisler için bu zaman-mekân belirlemeleri çok da önemli değildir. Bazen aynı olayla ilgili arka arkaya aktarılan rivayetlerde dahi farklı yer ve zamanların verildiği görülmektedir. Hatta bazen aynı muhaddisin eserinde nakledilen bir olayın farklı “bab” veya “kitab”larda zaman veya mekân bakımından farklılaştığına da şahit olunmaktadır. Diğer bir ifadeyle muhaddis bir olayı ahkâma taalluk eden bir konuda nakletmişse rivayette anlatılan olayın zaman ve mekânını veya bağlamını hafız ederek sadece ahkâma dair kısımlarını aktarırken, aynı rivayeti eserinin “Siyer” ve “Meğâzi” kısmında veya başka bir bölümde naklettiğinde ise rivayette yer alan zaman ve mekânın zikredilmesi konusunda hassas davranabilmiştir.

Yukarıda ifade edilen hususlar örnek olarak aşağıdaki rivayet üzerinden gösterilecektir. *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere hemen hemen bütün hadis kaynakları ile birçok tarih kitabında yer verilen bu rivayetin ele alınmasının bir sebebi de hadis kaynaklarında farklı şekillerde nakledilmiş olmasıdır. Önce bu rivayette geçen olayın bütün yönleriyle Vâkîdî tarafından aktarılan tam metni, ardından hadis kaynaklarında aktarılan şekli üzerinde durulacaktır.

“Ebû Katâde: İçimizdekilerden bazıları ihramlı bazıları da ihramsız olduğu halde -ki ben ihramsızdım- Hz. Peygamber’le beraber Hudeybiye Umresi zamanında Ebva’dayken⁹ bir yabani eşek gördüm.¹⁰ Atımı eyerleyip bindim. Arkadaşlarımdan bazılarına: Kırbacımı ve mızrağımı verir misiniz, dedim.¹¹ Fakat kimse bunu kabul etmedi. Bunun üzerine attan indim, kırbacımı ve mızrağımı alıp atıma bindim. Yabani eşeğe doğru hamle yaptım ve onu öldürdüm. Onu ihramlı olan ve olmayan arkadaşlarıma getirdim. İhramlı

9 Hadis kaynaklarındaki kimi rivayetlerde “Kâhe”, “Mekke ile Medine arasında”, “Mekke yolunda iken”, “Mekke yolunda bir evde iken” gibi mekânlar zikredilmiştir. Konunun ilerleyen kısımlarında bu kaynaklar tek tek belirtilecektir.

10 Hadis kaynaklarında ise Ebû Katâde dışında birçok sahâbenin yabani eşeğini gördüğü, o farkına varmasını diye başını öge eğdikleri, hatta kimilerinin birbirlerine bakıp güldükleri ifade edilmiştir. Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre el-Cu’fi el-Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, Beyrut: Müessesetu’r-Risâle 2014, 28 Cezâu’s-Sayd, 2-3 (I, 547-548); Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri el-Nisâbüri, *Sahih’u-Muslim*, Beyrut: Dâru’l-Ma’rife 2010, 7 Hacc, 8/59 (s. 538); Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî en-Nesâî, *Sünenu’n-Nesâî*, Beyrut: Dâru’l-Ma’rife 2007, 24 Menâsiku’l-Hacc, 80 (s. 561); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnâvût, Adil Mürşid, Beyrut: Müessesetu’r-Risale 1995, V, 30; Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, *el-Müsned*, nşr. Hâbibu’r-Rahman el-A’zâmî Beyrut: Alemu’l-Kutub, t.y., I, 204; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî İbn Hibbân, *Sahihu İbn’i-Hibbân bi’t-Tertibi İbn’i-Bal(a)ban*, Alaaddin Ali b. Balaban el-Fârisî (telif), nşr. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut: Müessesetu’r-Risale 1993, IX, 288.

11 Kimi rivayetlerde ata binerken bunları düşürdüğü ifade edilmektedir. Bk. Müslim, 7 Hacc, 8/59 (s. 538); kimilerinde ise bunları unuttuğu zikredilmiştir. Bk. Buhârî, 72 Zebâih ve’s-Sayd, 11 (II, 408).

olanlar onu yemekten çekindiler. Daha sonra biraz önümüze geçmiş olan Hz. Peygamber'e yetiştik¹² ve ona bu meseleyi anlattık. Hz. Peygamber: Yanınızda ondan bir şey var mı, diye sordu. Kendisine hayvanın ön budunu/kolunu verdim. Hz. Peygamber ihramlı olduğu halde onun tamamını yedi. Ebû Katâde'ye neden Hz. Peygamber'den geri kaldıkları sorulduğunda yabani eşeği pişirdiklerini ve piştikten sonra ancak Hz. Peygamber'e yetiştiklerini söylemiştir.”¹³

Yukarıdaki rivayeti Vâkîdî “Hudeybiye Gazvesi” başlığı altında yaşanan bir olay olarak anlatmaktadır. Rivayette görüldüğü üzere Vâkîdî özellikle olayın yaşandığı zaman ve mekânı rivayetin girişinde belirtmiştir. Çünkü Vâkîdî olayı bir tarihçi olarak ele aldığından zaman ve mekânı tespit etmek onun için önemlidir. Rivayeteki bir diğer husus ise Hz. Peygamber'e sorulan soruya verilen cevabın olmayışıdır. Rivayete göre Hz. Peygamber'in yabani eşek etinden yemiş olması ona cevaz verdiği anlamına gelmektedir. Yani Hz. Peygamber'e göre o etin yenmesi helaldir. Fakat bu rivayeti eserine alan Vâkîdî, tarihçi olması hasebiyle Hz. Peygamber'in bu olay hakkında vermiş olduğu hüküm onun için çok önemli olmayabilir. Bundan dolayı o, Hz. Peygamber'in yabani eşek eti için “helal” veya “haram” demesinden ziyade yaşanan olayda rol alan aktörler, olayın meydana geldiği zaman ve mekân ile olayın bütünlük ifade eder bir tarzda işlenmesini önemsemiştir. Hâlbuki muhaddisler için aşağıdaki rivayetlerde de görüleceği gibi konunun daha çok fikhî yönü ön plana çıkmaktadır.

Aynı olay, kimi hadis eserlerinde zaman ve mekâna dair hiçbir atıf yapılmadan doğrudan anlatılmışken, kimilerinde ise değişik zaman veya mekânlara atıfta bulunulmuştur. Hatta olayla ilgili rivayetlerin nakledildiği bir hadis kaynağında bile hadisin değişik varyantlarında, farklı zaman ve mekân lafızları geçmektedir. Ahkâma dair ifadeler ise aşağı yukarı birbirlerine benzemekle beraber kimi rivayetlerde zıt hükümlerin de nakledildiği görülmektedir. Hadis kaynaklarında bu rivayet dolayısıyla öne çıkan ahkâma/fıkha dair konulara bakıldığında tam da muhaddislerin eserlerinde zikretmek isteyecekleri birtakım şartların bu olayda mündemiç olduğu görülmektedir. Bu rivayetin içerisinde barındır(ı)ldığı fikhî/amelî hususları daha sonraya bırakarak bu rivayetlerde olayın yaşandığı zaman

12 Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in onların çokça önüne geçtiği ve yolda Ebû Katâde'nin Hz. Peygamber'in nerede olduğunu Benî Ğıfar'dan birisine sorduğu ve onun Hz. Peygamber'in yerini kendisine bildirdiği geçmektedir. Bk. Müslim, 7 Hacc, 8 (s. 538); Nesâî, 24 Menâsiku'l-Hacc, 80 (s. 561).

13 Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *el-Meğâzî*, nşr. Marsden Jones, Beyrut: Alemü'l-Kütüb 1984, II, 576. İbn Hibbân'da geçen bir rivayette Hz. Peygamber'in Ebû Katâde'yi zekât toplamak üzere gönderdiği ve kendilerine Ufan'da Hazal Tepelerinde ulaştığı ve yaban eşeğini orada gördüğü belirtilmektedir. İbn Hibbân, Ebû Katâde'nin ihramlı olmamasını bu şekilde izah etmeye çalışmış olabilir. Bk. İbn Hibbân, *Sahih*, IX, 288.

ve mekâna ne kadar değinildiği gösterilecektir.

Rivayetlerde olayın yaşandığı zamanla ilgili olarak bütün muhaddisler “Hudeybiye Gazvesi”, “Hudeybiye Yılı” veya “Hudeybiye Zamanı” tabirlerini kullanmaktadır. Olayın yaşandığı zamanın ifade edildiği rivayetleri eserlerine alan muhaddisler, aynı olayla ilgili herhangi bir tarihin belirtilmediği çok sayıda rivayeti de nakletmişlerdir.

Olayın geçtiği zamanın belirtildiği rivayetleri eserlerine alan muhaddislerden bazıları şunlardır: Buhârî,¹⁴ Müslim,¹⁵ Nesâî,¹⁶ İbn Mace,¹⁷ Ahmed b. Hanbel,¹⁸ Dârimî¹⁹ ve İbn Huzeyme;²⁰

Olayın geçtiği zamana hiç değinmeyen muhaddisler ise; Mâlik b. Enes,²¹ Ebû

-
- 14 Buhârî, olayın yaşandığı zaman olarak “Hudeybiye Yılı” tarihini iki farklı yerde zikretmektedir. Bu iki rivayet aynı olmakla birlikte “Avlanma ve Hayvan Kesimleri” başlığı altında rivayetin tamamını naklederken: Buhârî, 72 Zebâih ve’s-Sayd, 11 (II, 408). “Meğâzî” bölümünün “Hudeybiye Gazvesi” babında sadece Ebû Katâde’nin bu savaşta Hz. Peygamber ve ashabıyla birlikte ihrama girmeden bulunduğunu nakleden bölümünü almıştır. Rivayetin diğer kısmı burada yer almamaktadır. Buhârî, 64 Meğâzî, 35 (II, 84).
  - 15 Müslim, bu olayın meydana geldiği zaman olarak bazı rivayetlerde “Hudeybiye Yılı” bazılarında ise “Hudeybiye Gazvesi” tabirini kullanmaktadır. Bununla birlikte hiç zaman belirtmediği birtakım rivayetler de vardır. “Hudeybiye Yılı” için bk. Müslim, 7 Hacc, 8/59 (s. 538); “Hudeybiye Gazvesi” için bk. Müslim, 7 Hacc, 8/62 (s. 539).
  - 16 Nesâî de aynı şekilde olay için iki zaman vermiştir. “Hudeybiye Gazvesi” için Bk. Nesâî, 24 Menâsiku’l-Hacc, 80 (s. 562); “Hudeybiye Yılı” için Bk. Nesâî, 24 Menâsiku’l-Hacc, 80 (s. 561).
  - 17 İbn Mâce’de konu hakkında sadece bir rivayet vardır. Bu rivayet ise son derece ihtisar edilmiş olmakla birlikte olayın tarihi hakkında “Hudeybiye Zamanı” demesi dikkate değerdir. Bununla birlikte *Kütüb-i Sitte* içerisinde hüküm olarak tek farklı hükmü nakleden de kendisi olmuştur. Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenu İbn Mâce*, Beyrut: Müessesetu’r-Risâle 2013, 25 Menâsik, 93 (s. 542).
  - 18 Ahmed b. Hanbel, olayın yaşandığı zaman için “Hudeybiye Yılı” ve “Hudeybiye Zamanı” tabirlerini kullanmıştır. Bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 301, 304.
  - 19 Dârimî’de yer alan iki rivayetten birinde olayın yaşandığı zaman belirtilmiş olup bu rivayette “Hudeybiye Yılı” tabiri geçmektedir. Bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram ed-Dârimî, *es-Sünen*, y.y.: Dâru İhyai’s-Sünneti’ne-beviyye, t.y., 5 Kitabu’l-Menâsik, 22, (II, 1152).
  - 20 İbn Huzeyme’de yer alan iki rivayetten birinde herhangi bir zaman belirtilmezken diğer rivayette “Hudeybiye Zamanı” ibaresi yer almaktadır. Bk. Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, *Sahihu-İbn-i-Huzeyme*, Muhammed Mustafa el-A’zamî nşr., Beyrut: Mektebetu’l-İslami 1970, IV, 180 Hadis no: 2642.
  - 21 İmam Mâlik “İhramda Olan Birisinin Av Etinden Yemesinin Caizliği” babında bu olayla ilgili rivayeti eserine almış ama herhangi bir zaman belirtmemiştir. Bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 2008. (Yahya b. Yahya el-Leysi rivayeti), 20 Hacc, 24 (s. 198).

Dâvûd,²² Tirmizî,²³ İbn Hibbân,²⁴ İbn Ebî Şeybe²⁵ ve Humeydî'dir.²⁶

Olayın yaşandığı zamanın hem belirtildiği hem de belirtilmediği rivayetleri bir arada eserine alan muhaddisler ise: Buhârî,²⁷ Müslim,²⁸ Nesâî,²⁹ İbn Huzeyme,³⁰ Dârimî³¹ ve Ahmed b. Hanbel'dir.³²

Hadis kaynaklarında Ebû Katâde'nin başından geçen olayın anlatıldığı rivayetlerde birden fazla mekân zikredilmektedir. Önce bu mekânlar belirtilecek daha sonra da hangi muhaddisin hangi mekânı eserinde zikrettiği aktarılacaktır.

Mekân olarak zikredilen yerler şunlardır: "Mekke yolunda", "Kâhe"³³, "Mekke ile Medine arası", "bir yolculuk esnasında" "Ufanda Hazal Tepesi" ve "Mekke

22 Ebû Dâvûd'da konuyla ilgili bir rivayet yer almakta olup o rivayette de herhangi bir zaman ibaresi belirtilmemiştir. İbnü'l-Eş'as es-Sicistâni el-Ezdi Ebû Dâvûd, *Sünen u Ebî Dâvûd*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife 2001, 5 Menâsık, 41 (II, 235-236).

23 Tirmizî, konuyla ilgili iki rivayeti eserinde zikretmekle birlikte her ikisinde de herhangi bir zaman ifadesi belirtilmemektedir. İkinci rivayet ise son derece ihtisar olup diğer rivayette eksik kalan kısmı tamamlar niteliktedir. Bk. Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenu't-Tirmizî*, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle 2013, 9 Hacc, 25 (s. 461, 462).

24 İbn Hibbân eserinde bu konuyla ilgili olarak birkaç rivayet zikretmesine rağmen bu rivayetlerin hiçbirinde zamanla ilgili herhangi bir şey zikretmemiştir. Bk. İbn Hibbân, *Sahih*, IX, 279, 286-289.

25 İbn Ebî Şeybe bu konu hakkında bir rivayeti eserine almış olup herhangi bir tarih belirtmemiştir. Bk. Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. İbrahim İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, nşr. Said Muhammed el-Lehham, Beyrut: Dâru'l-Fikr 1989, IV, 393.(12 Hacc, 271)

26 Humeydî bu olayla ilgili olarak yalnızca bir hadis nakletmekte olup herhangi bir zaman ibaresi belirtmemiştir. Bk. el-Humeydî, *el-Müsne'd*, I, 204.

27 Buhârî'den yukarıda zikretmiş olduğumuz iki rivayetin dışında yaklaşık sekiz rivayet daha tespit edebildik. Bu rivayetlerin hiçbirinde olayın yaşandığı zamana atıfta bulunan bir ifade yoktur. Bu rivayetlerin büyük bir kısmı farklı bablarda geçmektedir. Bk. Buhârî, 72 Zebâih ve's-Sayd, 11 (II, 408); 28 Cezau's-Sayd, 4, 5 (I, 548); 51 Hibe, 2 (II, 700); 70 Et'ime, 19 (II, 394); 56 Cihad ve's-Siyer, 46, 88 (I, 766-767, 779).

28 Müslim, bu rivayetlerin tamamını hacc kitabında zikretmiştir. Aslında Müslim'in bu bab altında zikrettiği rivayetler birleştirilip tek bir rivayet şekline dönüştürülürse tam bir metin elde etmek mümkündür. Müslim'in zaman zikretmediği rivayetler için Bk. Müslim, 7 Hacc, 8/56, 57, 58, 60 (s. 536-539).

29 Nesâî'de tespit edebildiğimiz beş rivayetten sadece ikisinde bir zaman ibaresi belirtilmiştir. Zaman ifadesi olmayan rivayetler için Bk. Nesâî, 24 Menâsiku'l-Hacc, 80 (s. 561); 42 Sayd ve'z-Zebâih, 32 (s. 854).

30 İbn Huzeyme'de yer alan iki rivayetten birinde zaman belirtilmiştir. Bk. İbn Huzeyme, *Sahihu-İbn'i-Huzeyme*, IV, 180 Hadis no: 2643.

31 Dârimî'de yer alan iki rivayetten birinde zaman belirtmiştir. Bk. Dârimî, *es-Sünen*, 5 Kitabu'l-Menâsık, 22, (II, 1152).

32 Ahmed b. Hanbel'de tespit edebildiğimiz beş rivayetten ikisinde bir zaman ifadesi zikredilmiştir. Bk. İbn Hanbel, *el-Müsne'd*, V, 301, 302.

33 مكة: Mekke ile Medine arasında bir yerin adıdır. Bk. Mecduddin Ebû's-Saadât el-Mübarek b. Muhammed İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi Ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, Beyrut: Dâru'l-Marife 2011, II, 498.

yolunda bir yerde otururken”

Görüldüğü gibi mekân olarak zikredilen yerler arasında Vâkıdî'nin rivayetinde zikredilen “Ebvâ” bulunmamaktadır. Hadis kaynaklarında Ebvâ farklı bir olayla ilgili olarak zikredilmektedir. Sa'b. b. Cessâme isminde bir sahâbî, “Ebvâ” veya “Veddan”da Hz. Peygamber ihramlı iken onun için kesilmiş (bazı rivayetlerde canlı) bir yaban eşiği hediye etmiş, fakat Hz. Peygamber ihramlı olduğu için bu hediyeyi kabul etmemiştir.³⁴ Bu olay hem Vâkıdî'de hem de bütün hadis kaynaklarında bu şekilde geçmektedir. Dolayısıyla bütün muhaddislerin bu olayın mekânı konusunda hem fikir olması, Vâkıdî'nin Ebû Katâde'nin isminin geçtiği olayın mekânı hakkında yanlış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Fakat Vâkıdî her iki olayı arka arkaya zikretmekle bunların birbirinden farklı olaylar olduğuna dikkat çekmek istemiş de olabilir.³⁵

Olayın yaşandığı mekân olarak “Kâhe”yi belirten muhaddisler: Buhârî,³⁶ Müslim³⁷ ve Humeydî'dir.³⁸

Olayın yaşandığı mekân olarak “Mekke yolunda” veya “Mekke yolunda bir yerde otururken”, “bir yolculukta iken” şeklinde yer belirten muhaddisler: Buhârî,³⁹ Müslim,⁴⁰ Ebû Dâvûd,⁴¹ Nesâî,⁴² Tirmizî,⁴³ Mâlik b. Enes,⁴⁴ İbn Hibbân,⁴⁵ Ahmed b. Hanbel⁴⁶

Olayın yaşandığı mekânı “Mekke ile Medine arasında” şeklinde ifade eden

34 Rivayetler için Bk. Nesâî, 24 Menâsiku'l-Hacc, 79 (s. 561); İbn Hibbân, *Sahih*, IX, 280-281.

35 Vâkıdî, *el-Meğâzi*, II, 576.

36 Buhârî mekân olarak bunun dışında farklı yerler de zikretmiştir. Buhârî'nin yer olarak “Kâhe” zikrettiği rivayet için Bk. Buhârî, 28 Cezau's-Sayd, 4 (I, 548).

37 Müslim mekân olarak Kâhe dışında başka yerler de zikretmiştir. Bk. Müslim, 7 Hacc, 8/56 (s. 538).

38 Humeydî, *el-Müsned*, I, 204.

39 Buhârî yukarıda belirtmiş olduğumuz “Kâhe” dışında zikrettiği yerler arasında farklı rivayetlerde bu iki ifadeyi nakletmiştir. Bk. Buhârî, 46 Cihad ve's-Siyer, 88 (I, 779); 51 Hibe, 2 (I, 700); 70 Et'ime, 19 (II, 394); 72 Zebaih ve's-Sayd, 10 (II, 408).

40 Müslim'in “Kâhe” dışında zikrettiği yerler arasında “Mekke yolunda iken” ifade yer almaktadır. Bk. Müslim, 7 Hacc, 8/57 (s. 538).

41 Ebû Dâvûd mekân olarak sadece bir yer zikretmiştir. Bk. Ebû Dâvûd, 5 Menâsik, 41(II, 235-236).

42 Nesâî'de ise yer olarak yukarıdaki yerin dışında “bir yolculukta”, “Mekke yolunda” ifadeleri geçmektedir. Bk. Nesâî, 24 Menasiku'l-Hacc, 78, 81 (s. 560, 561).

43 Tirmizî'de yer alan rivayetlerde sadece “Mekke yolunda” tabiri geçmektedir. Bk. Tirmizî, 9 Hacc, 25 (s. 461).

44 Mâlik b. Enes'in rivayetinde de sadece “Mekke yolunda” ifadesi geçmektedir. Bk. Mâlik, *Muvatta*, 20 Hacc, 24 (s. 198).

45 İbn Hibbân'da yer alan rivayetlerde iki farklı yer zikredilmekte bunlardan birincisi “Mekke yolunda” ifadesidir. Bk. İbn Hibbân, *Sahih*, IX, 287.

46 Ahmed b. Hanbel'in eserine almış olduğu rivayetlerde “Mekke yolunda” ve “bir yolculukta” ibareleri geçmektedir. Bk. İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 301, 302.

yalnızca Buhârî olmuştur.⁴⁷

Olayın yaşandığı mekânın neresi olduğuna hiç değinmeyen muhaddisler ise: İbn Mace,⁴⁸ Dârimî,⁴⁹ İbn Ebî Şeybe⁵⁰ ve İbn Huzeyme'dir.⁵¹

Olayın yaşandığı yer olarak birbirinden farklı mekânları birlikte zikreden muhaddisler: Buhârî, Müslim, Nesâî ve İbn Hibbân'dır.

Hadis kaynaklarında anlatılan bu olayın yaşandığı zaman ve mekânın rivayetlere nasıl yansıdığını inceledikten sonra rivayetlerde daha çok öne çıkarılan fikhî/ameli hükümlere de kısaca değinilmesi gerekmektedir.

Vâkıdî'nin *el-Meğâzi*'de naklettiği bu rivayette Ebû Katâde'nin ve onunla birlikte bazı sahâbilerin ihramlı olmadığı, Hz. Peygamber ve diğer bir kısım sahâbilerin ise ihramlı olduğu belirtilmektedir. İhramlı olanlar eti yeme konusunda tereddüt etmişler, Hz. Peygamber ihramlı olduğu halde eti yemiştir. Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in avın nasıl yakalandığı, Ebû Katâde'ye yardım edilip edilmediği ve ona, avın haber verilip verilmediği ile ilgili sorduğu soruların *el-Meğâzi*'de yer almadığı görülmektedir. Aslında Hz. Peygamber'in Ebû Katâde'ye bu soruları sorması olaydan fikhî birer hüküm çıkarılması cihetiyle muhaddisler için önem arz etmektedir. Fakat Vâkıdî için bunların pek bir önemi yoktur. Ayrıca o, söz konusu eti yemenin helal veya haram olduğuna dair herhangi bir şey de söylememiştir. Hadis kaynaklarına bakıldığında bazı rivayetlerde sadece Ebû Katâde'nin ihramlı olmadığı, onun dışındaki herkesin ihramlı olduğu zikredilmekte, kimi rivayetlerin ise ihramlı olanlar hakkında Vâkıdî'nin rivayetiyle uyduğu görülmektedir.⁵²

Hz. Peygamber'in Ebû Katâde ve sahâbeye sorduğu sorulara gelince bu soruların hiçbirinin Vâkıdî'nin rivayetinde yer almadığı daha önce belirtilmişti. Hadis kaynaklarının çoğunluğunda ise fikha taalluk eden soruların yer aldığı görülmektedir. Bu sorulardan birincisi Hz. Peygamber'in, Ebû Katâde'ye o avı veya avın yerini işaret eden kimsenin olup olmadığına ilişkindir. Çünkü ihramlı olan bir kimsenin avcıya avını göstermesi ihramlıya haram olan durumlardandır.⁵³

47 Buhârî, 72 Zebaih ve's-Sayd, 11 (II, 408).

48 İbnMâce, 25 Menasık, 93 (s. 542).

49 Dârimî'de sadece "bir yolculukta" ibaresi geçmektedir. Dârimî, *es-Sünen*, 5 Kitabu'l-Menâsik, 22, (II, 1152).

50 İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, (12Hac, 271), IV, 393.

51 İbn Huzeyme, *Sahîhu-İbn'i-Huzeyme*, Hadis no: 2642, 2643. IV, 180.

52 Hadis kaynaklarımızın Humeydî hariç tamamında sadece Ebû Katâde'nin ihramlı olmadığı onun dışında herkesin ihramlı olduğu bilgisi geçmekte iken bazı kaynaklarda hem Ebû Katâde'nin hem de ashabın bir kısmının da ihramlı olmadığına dair rivayetler bir arada zikredilmiştir. Bk. Buhârî, 28 Cezau's-Sayd, 4 (I, 548); Müslim, 7 Hacc, 8/56 (s. 538); Nesâî, 42 Sayd ve'z-Zebâih, 32 (s. 854); Humeydî, *el-Müsne'd*, I, 204.

53 İbrahim b. Muhammed el-Halebi, *Mülteka'l-Ebhur*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2005, s. 97.

İşte buna dikkat çekmek için olayla ilgili bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in bu soruyu özellikle sorduğunu görmekteyiz. Bunun yanı sıra hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in Ebû Katâde'ye avını yakalaması konusunda ona yardımcı olan veya hayvanı yakalaması için ona teklifte bulunan kimsenin olup olmadığını da sorduğu da görülmektedir. Çünkü ihramlı olan bir kimse avcıya av hayvanını yakalaması için teklifte bulunmamalı ve ona bu işte yardımcı olmamalıdır.⁵⁴ İşte bu rivayetlerin farklı varyantlarında böylesi soruların Hz. Peygamber tarafından sorulduğu görülmektedir. Bu sorular rivayetlerin tamamında yer almamakta, bazı rivayetlerde sorulardan birisi, başka rivayetlerde ise her üçü birden tek rivayet içerisinde yer alabilmiştir.⁵⁵ Bununla birlikte Hz. Peygamber'in hiçbir soru sormadan doğrudan onlara yemelerini tavsiye ettiğini nakleden rivayetler de bu hadislerle birlikte yer almıştır.⁵⁶ Hatta bazı rivayetlerde Ebû Katâde'nin bu avı Hz. Peygamber adına yakaladığını söylemesi üzerine Hz. Peygamber'in o etten yemediği nakledilmişse de rivayetlerin tamamına yakınında Hz. Peygamber'in yediği nakledilmiştir.⁵⁷

Rivayetlerde bu soruların gündeme gelmiş olması aslında fikhî bir probleme cevap verme hedefini gütmektedir. Çünkü bu şekilde bir ibareyle ihramlı bir kimse adına avlanıldığı takdirde ihramlı kimsenin o etten yiyip yiyemeyeceğinin cevabı verilmiş olmaktadır. Rivayetlerde görüldüğü üzere ihramlı bir kimsenin yemesi için avlanılan av hayvanının etinden ihramlı kimsenin yiyemeyeceği hükmü çıkarılmış olur.⁵⁸

Bazı rivayetlerde sahâbenin av hayvanını gördükleri zaman Ebû Katâde'nin o avı görmemesi için başlarını eğdikleri,⁵⁹ kimi sahâbilerin ise bu durum nedeniyle gülüşükleri ve Ebû Katâde'nin gülüşmeden sonra avın farkına

54 Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed eş-Şirbini, *Muğni'l-Muhtac İla Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, (Haz.) Muhammed Halil Aytani, Beyrut: Dâru'l-Marife 1997, I, 762.

55 Hz. Peygamber'in olay hakkında soru sorduğuna dair rivayetler için Bk. هل منكم أحد أمره أو. Müslim, 7 Hacc, 8/60 (s. 539); أشار إليه بنسيء: Müslim, 7 Hacc, 8/61 (s. 569); Buhârî, 28 Cezau's-Sayd, 5 (I, 548); هل أشرتم أو أعتتم: Nesâî, 79 Menâsiku'l-Hacc, 81 (s. 562); فسألوه فقال أشرتم قتلتم أو قال ضربتم: Dârimî, *es-Sünen*, 5 Kitabul-Menâsik, 22 (II, 1152); هل أشار إليّ أحد منكم: İbn Hibbân, *Sahih*, IX, 278-279; هل أشار إليّ أحد منكم: İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, IV, 393 (12 Hacc, 271).

56 Buhârî, 28 Cezau's-Sayd, 2, 3, 4 (I, 548, 548); Müslim, 7 Hacc, 8/56, 57, 59 (s. 538); Tirmizî, 9 Hacc, 25 (s. 461); Ebû Dâvûd, 5 Menâsik, 41 (II, 235-236); Nesâî, 42 Saydve'z-Zebâih, 32 (s. 854); 24 Menâsiku'l-Hacc, 78, 79, 80 (s. 560-562); İbn Mâce, 25 Menasik, 93 (s. 542); Mâlik, *Muvatta*, 20 Hacc, 24 (s. 198); İbn Hanbel, *el-Müsne'd*, V, 301, 302; İbn Huzeyme, *Sahihu-İbn'i-Huzeyme*, IV, 180.

57 Hz. Peygamber'in kendisi adına yakalandığının haber verilmesi üzerine yemediğine dair Bk. İbn Hanbel, *el-Müsne'd*, V, 304; İbn Mâce, 25 Menasik, 93 (s. 542); İbn Huzeyme, *Sahih*, IV, 180. Hadis no: 2642.

58 İhramlı kimsenin avlanma ve av etini yemesi ile ilgili Bk. Vehbe Züheylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, Komisyon çev., İstanbul: Feza yayıncılık 1994, IV, 112-116.

59 İbn Hibbân, *Sahih*, IX, 288.

vardığı nakledilmiştir.⁶⁰ Bu şekilde nakledilen rivayetlerde dikkat çeken husus Hz. Peygamber'in rivayetlerde sahâbeden herhangi birisinin Ebû Katâde'ye av hayvanını işaret edip etmediğini sormamasıdır. Çünkü rivayetlerdeki anlatım böyle bir soruyu gerektirmeyecek şekildedir. Fakat Hz. Peygamber'in bu soruları sorduğu rivayetlerde ise sahâbenin başını eğdiği ve gülüştüğüne dair herhangi bir bilgi söz konusu değildir. Dolayısıyla farklı varyantlarda ihramlı kimsenin av hayvanını işaret edemeyeceğine dair fikhî bir kural değişik şekillerde nakledilmiştir. Ayrıca sahâbenin Ebû Katâde'ye hayvanı avlaması konusunda yardımcı olmadıkları, aksine ona engel olduklarını, bunun üzerine Ebû Katâde'nin onlardan gizlice kamçıyı/mızrağı alarak, gidip o hayvanı avladığı da bazı rivayetlerde nakledilmiştir.⁶¹

Tilman Nagel, tarihi rivayetlerin hadise (ahkâm) nasıl dönüştürüldüğüne örnek olarak zikrettiği bu rivayetin bağlamından koparıldığını iddia etmiştir. Nagel bu rivayeti herhangi bir zaman zikredilmeden doğrudan Hz. Peygamber'in "bu helal bir yiyecektir, yiyin" şeklinde bir fikhî hükme dönüştürüldüğüne dair bir örnek olarak zikretmiş ve hadisçilerin bu rivayetin bağlamına ve tarihine değinmediklerine işaret etmiştir. Fakat yukarıda verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere muhaddisler, birbirinden farklı da olsa muhaddislerin olayın zamanına ve bağlamına değinmişlerdir. Nagel, sadece Humeydi'de yer alan bir rivayetten hareketle böyle bir sonuca ulaşmıştır.⁶² Fakat Humeydi'nin eseri diğer hadis kaynaklarına göre itibar bakımından geridedir. Dolayısıyla sadece bir tek hadis kaynağından hareketle Nagel'in yaptığı değerlendirme ve çıkardığı sonuç bilimsel olmaktan uzaktır.

Nagel'in işaret etmiş olduğu husus aslında râvi tasarruflarını akla getirmektedir. Çünkü bazen râvi bir olayı anlatırken olayda yer alan birtakım ifadeleri çıkarabildiği gibi bazen de rivayette yer almayan hususları ekleyebilmektedir. Nitekim hadis usûlünde idrac denilen bu olgu çoğunlukla böyle ortaya çıkmıştır.⁶³ Hudeybiye yolculuğu zamanında yaşanan bu olayın anlatıldığı rivayetler bütün hadis kaynaklarında yer almakla birlikte Buhârî, Müslim ve Humeydi'nin eserlerinde rivayetlerin sadece bir tanesinde Nagel'in ifade ettiği "helaldir" lafzı yer almaktadır.⁶⁴ Geriye kalan onlarca rivayette ise

60 Müslim, 7 Hacc, 8/59 (s. 538); Nesâî, 79 Menâsiku'l-Hacc, 80 (s. 561); İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 301.

61 İbn Hibbân, *Sahih*, IX, 286; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, IV, 393.(12 Hacc, 271).

62 Tilman Nagel, "Hadis ya da Tarihin Savunusu", çev. Ali Dere, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 10, sy. 1, 2, 3,4, 1997, ss. 163-167.

63 Râvilerin hadis metinlerinde yapmış olduğu değişiklikler için Bk. Bünyamin Erul, "Tasarrufatu'r-Ruvat fi Mutûni'l-Merviyat", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, 42, ss. 173-212. Süleyman Doğanay, *Hadis Rivayetinde Râvi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*, İstanbul: İsam Yayınları 2009.

64 *el-Müsned*, I, 204; Buhârî, *el-Müsned*, I, 204; Müslim, 7 Hacc, 8/56 (s. 538); Humeydi, *el-Müsned*, I, 204; Buhârî, *el-Müsned*, I, 204.

bu ifade yer almamaktadır. Dolayısıyla bu şekildeki bir aktarımın râvinin kendi tasarrufu olabileceği anlaşılmaktadır. Râvi zaten Hz. Peygamber'in bu hükmü kastetmiş olabileceğini düşünerek Hz. Peygamber'in hareketini yorumlayarak aktarmış olabilir.

Muhaddisler için rivayetlerde mevzu bahis olan zaman ve mekânın önemi, daha çok problemlili olduğunu düşündükleri hadislerin sıhhatlerini tespit etmek istedikleri durumlarda ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle kuşku oldukları rivayetlerden hangisinin sahit, hangisinin zayıf veya mevzu olduklarını tespit etmek durumunda kaldıklarında isnad ve metin tenkidi yanında, rivayette geçen olayın zaman ve mekânı da muhaddisler için önem kazanmaktadır. Mesela Buhârî'de yer alan bir rivayete göre İsrâ-Miraç hâdisesinin Hz. Peygamber'e vahiy gelmeden önce meydana geldiği belirtilmiştir.⁶⁵ Fakat Nevevî (676/1277), Hattâbî (388/998), Kadı İyaz (544/1149) ve İbn Hazm (456/1046) gibi muhaddisler bu rivayeti kabul etmemişlerdir. Rivayet tarihi bilgilerle örtüşmediği için muhaddisler tarafından reddedilmiştir.⁶⁶

Netice olarak genel anlamda muhaddisler eserlerinde naklettikleri bir rivayette ele alınan olayın nerede, ne zaman ve nasıl meydana geldiğinden ziyade, rivayetin fikhî/ameli veya itikadî bir hüküm içerip içermediğiyle ilgilenmektedirler. Muhaddisler, rivayetlerde yer alan hükümleri tespit etmeye odaklandıkları için, rivayetin farklı varyantlarında aynı olayın zaman ve mekânını tespit etmeyi göz ardı etmişlerdir. Bundan dolayı da eserlerinde bir olay, değişik "bab" ve "kitab"larda farklı zaman ve mekân ifadeleriyle yer alabilmiştir. Bunun önüne geçebilmek için yapılması gereken şey, bu hadislerin diğer varyantlarını bir araya getirmek ve başta "tarihe arz" ve "sebeb-i vürûd" gibi yöntemlere başvurmak, ayrıca aynı olayın yer aldığı siyer ve meğâzî eserlerinden de istifade etmektir.

1.2. Tarihçiler İçin Rivayetlerdeki Zaman ve Mekânın Anlamı

İlk dönem siyer ve meğâzî müelliflerinin, nakletmiş oldukları rivayetlerde anlatılan olayların yaşandığı zaman ve mekânın tespit edilmesine önem verdikleri ifade edilmişti. Aslında hadis naklinde göz önünde bulundurulmuş birçok husus tarihe dair haberlerin naklinde de dikkate alınmakla birlikte tarihçinin ayrıca kronolojiye ve mekâna da ehemmiyet vermesi, elde ettiği bilgiyi bu iki çerçeve içine oturtması da gerekmektedir.⁶⁷Bu nedenle siyer ve meğâzî müellifleri muhaddislere göre olayın yaşandığı yerin ve tarihinin tespit edilmesine daha fazla

28 Cezau's-Sayd, 4 (I, 548).

65 Buhârî, 61 Menâkıb, 24 (I, 916); 97 Tevhid, 37, (II, 771).

66 Bk. Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu Sahihî Müslim*, Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, t.y., II, 209. Krş. Mehmet Bilen, *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2013, s. 326.

67 Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 21.

mesai harcamışlardır. Çünkü onlar için bir olayın yaşandığı zamanın ve mekânın tespit edilmesi son derece önem arz etmektedir. Bu nedenle İbn İshâk, Vâkıdî ve Belâzurî gibi tarihçilerin eserlerinde olayların zaman ve yer tertibi ön planda iken, rivayetlere ve senedlere önem veren hadisçilerde ise konuların bölümlere ayrıldığını, tek bir rivayetin çeşitli yerlerde zikredilebildiği görülmektedir.⁶⁸ Dolayısıyla ilk dönem siyer ve meğazi yazarları rivayette yer alan olayın yaşandığı zamanın ve mekânın tespitine muhaddislere göre daha çok önem vermişlerdir.

Örnek verilecek olursa Vâkıdî, Hz. Peygamber'in hayatına dair bir olayı anlatmaya başlamadan önce olayın ne zaman ve nerede meydana geldiğini belirtmektedir. Gün ve ay belirtmeden yalnızca olayın yaşandığı yıla işaret eden rivayetleri çok azdır.⁶⁹ O, bu metoduyla tam bir tarihçi gibi davranmış ve olayların meydana geldiği tarihi ve yeri belirttikten sonra hâdiseler hakkında bilgi vermiştir.⁷⁰ Kendisi hakkında tabakât kitaplarında nakledilen bir rivayet Vâkıdî'nin olayların yaşandığı mekânın tespitine verdiği önemi göstermektedir. Rivayete göre halife Harun Reşid (193/809) hac ibadeti için Medine'ye geldiği zaman vali/veziri Yahya b. Halid el-Bermekî'ye (190/805) Medine şehrini, şehitlerin kabirlerini ve savaşların meydana geldiği yerleri, Cibril'in Hz. Peygamber'e nerede ve nasıl geldiğini iyi bilen ve buraları kendisine tanıtacak birini bulmasını istemiştir. Vezir yaptığı araştırmalarda herkesin kendisine Vâkıdî'yi tavsiye etmesi üzerine onu rehber olarak yanlarına almış ve Vâkıdî onlara bilinmesi gereken her yeri göstermiştir.⁷¹

Bir başka örnekte Vâkıdî, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın çıktığı Harrar seriyesini aktarırken: "*Resûlullah hicretten 9 ay sonra Zilhicce ayında Harrar'a gitmek için Sa'd b. Ebî Vakkas için bir sancak hazırladı. Harrar, Cuhfe'den giderken Humm'a yakın bir yerdir.*"⁷² ifadesini kullanmaktadır. Bir başka rivayet ise, "*Hicretin 17. ayının başında Recep ayında Abdullah b. Cahş komutasında Nahle'ye giden bir seriye hazırlandı. Nahle, İbn Âmir vadisinin bostanıydı.*"⁷³ şeklindedir.

Olayın yaşandığı zaman ve mekânın tespitine önem veren tarihçilerden biri de Taberî'dir. Nitekim onun eserinin en önemli özelliği eserini kronolojiye göre tertibidir. Eserini yaratılıştan başlayarak hicri 302 yılına kadar kronolojik

68 Ekrem Ziya Umerî, *es-Siretu'n-nebeviyyetu's-Sahîha*, Medine: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem 1994, I, 11.

69 Abdulaziz b. Süleyman b. Nâsır Sellumi, *el-Vâkıdî ve Kitabuhu'l-Meğâzî Menhecuhu ve Mesâdiruhu*, Medine: el-Câmiatu'l-İslamiyye 2004, I, 206.

70 Kasım Şulul, *Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, Hayatı, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri*, (Doktora Tezi 1996) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, s. 39.

71 Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-kebir*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetu'l-Hancı 2001, VII, 604.

72 Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 11.

73 Örnekler için bk. Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 13, 199; III, 984.

olarak yazmış ve rivayetleri yıllara göre ayırarak ele almıştır.⁷⁴ Başlangıçtan Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretine kadar olan kısımda ilk insandan başlayarak, Peygamberler ve çeşitli milletlerin tarihlerini aktarmış, Hz. Peygamber'in hicretinden itibaren ise tarihlendirme yöntemiyle olayları nakletmiştir. Buradan itibaren eserin tasnifinde “sonra hicretin 3. yılı, 10. yılı, 250. yılı... girdi” başlıklarıyla o yıl içerisinde meydana gelen olayları aktarmıştır. Hatta bazen meydana gelen bir olay iki yılı kapsıyorsa birinci tarihteki rivayeti yarıda kesip “hicretin... yılında meydana gelen olaylar” başlığını koyduktan sonra olayı kaldığı yerden anlatmaya devam etmektedir. Taberî'nin bu yöntemi olayları tarih sırasına ve meydana geldiği zamana göre sınıflamaya ne kadar önem verdiğini göstermesi bakımından mühimdir.⁷⁵

İbn İshâk da “Sîret”inde olayları aktarırken olayların yaşandığı zaman ve mekânın nereler olduğunu belirtmektedir.⁷⁶ Yine Belâzürî'nin “Fütûhu'l-Buldan” adlı eserinin de kitabın isminden de anlaşılacağı üzere esas amacı Müslümanların Hz. Peygamber'in risaletinden itibaren fethettikleri yerleri ve fetih tarihlerini tespit etmektir. Bundan dolayı eserinde önce bir yerin ne zaman fethedildiğini ve mekân olarak nerede bulunduğunu belirttikten sonra fetih olayı ile ilgili rivayetleri aktarmıştır.⁷⁷ İbn Hişâm da olayların aktarılmasında Taberî'nin takip ettiği yönteme yakın bir usûl takip etmiştir.⁷⁸

Netice itibarıyla ilk dönem İslam tarihçileri, naklettikleri rivayetlerde geçen olayın mekânı ve zamanını tespit etmeye birinci derecede önem vermişler, önce nakledecekleri olayın nerede ve ne zaman cereyan ettiğini belirtip ondan sonra hadisleri rivayet etmeye başlamışlardır.

2. Olay Örgüsü'ne (Bağlam) Verilen Önem Açısından Mukayese

2.1. Hadis Rivayetlerinde Olay Örgüsü (Bağlam)

Bir metnin doğru olarak anlaşılmasının en iyi yolu, o metnin ortaya çıktığı bağlamla birlikte değerlendirilmesi ve anlaşılmaya çalışılmasıdır. Anlam ancak bu şartlarda doğru olarak ortaya çıkabilir.⁷⁹ İfadeler her zaman bir bağlam

74 İmaduddin Halil, *İslam Tarihi Bir Yöntem Araştırması*, çev. Ubeydullah Dalar, İstanbul: İnsan Yayınları 1985, s. 152.

75 Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim Kahire: Dâru'l-Mearif, t.y., II, 487, 555-556.

76 Muhammed b. Yesar İbn İshâk, *Sîretü İbn-i İshâk*, nşr. Muhammed Hamidullah, Konya: Hayrat Hizmet Vakfı Yayınları 1981, s. 293.

77 Örnekler için Bk. Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldan*, nşr. Abdullah Üneysed'-Debba' Beyrut: Müessesetü'l-Mearif 1987, s. 32, 33, 47.

78 Örnekler için Bk. Ebû Muhammed Cemaleddin Abdulmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Beyrut: Dâru'l-Fikr 1994, III, 119, 133, 227; IV, 6.

79 H. P. Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev. Mehmet Dağ, Samsun: Etüt Yayınları

içerisinde ortaya çıkarlar ve bağlı buldukları bu bağlamlara aittirler; hayattan bağımsız, tek başlarına boşlukta duran atomik olgular değildirler.⁸⁰ Bağlam dil ve metnin varlık kazandığı zemindir. Bundan dolayı metnin anlaşılması için ikinci bir unsur olan metnin içerisinde var olduğu ortama (bağlam) müracaat etmek kaçınılmazdır.⁸¹ Bağlam kelimelerin “siyak ve sibak”ından çok daha geniş bir şeydir.⁸² Söylenen sözler bağlamından koparıldığında kastedilen anlamdan farklı bir anlamın anlaşılması kaçınılmazdır.⁸³

Her hadisin de tarihin belli bir döneminde söylenen bir söz olması hasebiyle bağlamının olduğu dikkate alındığında, hadislerin anlaşılmasında bağlamın ne ölçüde önemli olduğu görülecektir. Ayrıca her hadis rivayetinin ortaya çıkmasına vesile olan bir bütün (bağlam) ve her bütünü oluşturan çok sayıda rivayet vardır. Bu anlamda ait olduğu bütünden koparılarak rivayet edilen ve bağımsızmış gibi görünen bir hadisi Hz. Peygamber’in maksadına uygun olarak anlamamanın en sağlıklı yolu, hadisi ait olduğu o bağlam içerisinde değerlendirmektir. Şayet ait olduğu bütünden bağımsız bir şekilde rivayet edilecek olursa o hadis artık savunmasız ve birçok şekilde anlaşılmaya müsait hale gelmiş demektir.⁸⁴ Zira metnin ne demek istediğini anlamak için, öncelikle metnin arka planını, maksadını, bu maksadın ifade edilme biçimlerini, kısaca metni ortaya çıkaran tarihsel koşulları bilmek gerekir.⁸⁵

Hz. Peygamber’in vefatından sonra sahâbe nesli ondan işittikleri birtakım rivayetleri hem kendi akranlarına hem de tâbiûn nesline aktarmaktaydılar. Bu aktarım esnasında sahâbe mümkün olduğu kadar Hz. Peygamber’den duydukları hadisleri aynen rivayet etmeye özen göstermekteydi. Fakat bazı olaylarla ilgili rivayetlerin uzun olması nedeniyle çoğu zaman bu rivayetleri kısaltarak aktarmışlardır. İşte rivayetlerdeki ihtisarlar başta olmak üzere bu tür tasarruflar sonraki nesiller için problem teşkil etmiştir. Çünkü sonraki râviler ihtisar edilen rivayete konu olan hâdisenin teferruatını bilmiyorlardı. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber’in yaşadığı zamandan uzaklaşılması ile hadislerin bağlamının kaybolması, olayın geçtiği coğrafya ve muhatapların değişmesi de hadislerin farklı anlaşılmasında veya anlaşılmasında etkili olmuştur.⁸⁶ Ne var ki hadis ilminin

---

2000, s. 118-120. Krş: Ahmet Keleş, *Hadislerin Kur’an’a Arzı*, İstanbul: İnsan Yayınları 2011, s. 153-154.

80 Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, s. 119. Ayrıca Bk. John C. Condon, *Kelimelerin Büyülü Dünyası*, çev. Murat Çiftkaya İstanbul: İnsan Yayınları 1995, s. 158-160.

81 Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, İstanbul: Kapı Yayınları, Haziran 2011, s. 3.

82 Condon, *Kelimelerin Büyülü Dünyası*, s. 159.

83 Nurullah Ağitoğlu, “Hadiste Bağlam-Bağlamın Anlam Alanı, Çeşitleri ve Önemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1, 2013, s. 108-109.

84 Selçuk Coşkun, *Hadise Bütüncül Bakış*, İstanbul: İFAV Yay. 2011, s. 285, 304.

85 Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, s. 4.

86 Ayhan Tekineş, *Hadisleri Anlama Problemi*, İstanbul: Işık Yayınları 2002, s. 119.

hadislerin kronolojisi ve bağlamıyla ilişkisi hadis tenkidinin gerektirdiği kadar olabilmektedir. Bunun ötesinde hadis ilminde bütüncül ve kronolojik bir hayat hikâyesi oluşturma amacı olmadığından çok sayıda rivayet bağlamından kopuk bir halde hadis kaynaklarında yer almıştır. Nitekim klasik hadis kitaplarının hadisleri râvilere veya konularına göre tasnif etmesi bunun bir göstergesidir.⁸⁷

Muhaddislerin bağlam merkezli olmayan “râvi ve mervi” eksenli çalışmaları, farklı isnadlarla gelen birbirine benzer veya birbirinin aynı hadislerin müstakil bir hadis kabul edilmesine sebebiyet vermiştir. Rivayetlere ve senetlere önem veren hadisçiler, konuları bölümlere göre tasnif etmişler ve tek bir rivayeti çeşitli yerlerde bölümler halinde zikretmişlerdir.⁸⁸Bu nedenle yazılı ve sözlü olarak daha sonraki döneme intikal eden hadisler, kronolojik olmaktan ziyade Resûlullah’ın sünnetini parça parça anlatan metinlerdir.⁸⁹

Kütüb-i Sitte’nin Müslim dışındaki kitaplarında yer alan “Yeni doğan her bebek için bir akika kurbanı vardır. Öyleyse onun için kan akıtın ve kendisinden eziyeti kaldırın.”⁹⁰ şeklindeki rivayet, Hz. Peygamber’in hadisinin söyleniş amacını ve bağlamını tespit etmenin önemini göstermesi bakımından önemlidir. Bazı hadis kaynaklarında birkaç farklı versiyonu bulunan bu rivayette ifade edilen “çocuktan eziyetin kaldırılması” ifadesinin anlamı hakkında Ebû Dâvûd hariç ismi geçen diğer Hadis kaynaklarında hiçbir bilgi ve yorum yer almamaktadır. Yani muhaddisler, Hz. Peygamber’in bu sözü hangi kasıtle söylediğine dair herhangi bir şey nakletmemişlerdir. Dolayısıyla hadisin bu kısmı anlaşılabilir değildir. Konuya açıklık getirmek için Ebû Dâvûd’un aynı konu ile ilgili nakletmiş olduğu diğer iki rivayet aşağıda verilmiştir:

“Abdullah b. Büreyde (115/707) dedi ki: babamı şöyle derken işittim: Câhiliye döneminde birimizin bir çocuğu doğduğu zaman bir koyun keser ve onun kanını çocuğun başına sürerdik. Allah İslam dinini gönderince doğan çocuklar için bir koyun kesmeye ve başını tıraş edip za’feran kokusu sürmeye başladık.”⁹¹

Ebû Dâvûd’da yer alan diğer rivayette ise Semûre b. Cündeb (60/679) Hz.

87 Salahattin Polat, “Siyer’in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları”, *Sîret Sempozyumu-1*, TDV Yayınları, Ankara 2012. ss. 257-270s. 260.

88 Umerî, *es-Sîretu’n-nebeviyye*, I, 11. Nitekim konu ile ilgili olarak Mehmet Emin Özafşar şunları söylemektedir: “İsnadın bizatihi bağımsız bir hadis olarak kabulü aslında bir bütünün parçası olan metnin de adeta bağımsız bir gerçeklikmiş gibi algılanmasına, bu ise o hadisin gerçekliğin tamamı veya kendisiymiş gibi algılanmasına yol açmıştır. Bu da “Bütünün parçalanması” veya “Parçanın bütün gibi algılanması” diye tanımlanacak bir durumu ortaya çıkarmıştır.” Bk. Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2000, s. 205.

89 İhsan Süreyya Sırma, *İslam ve Tarih*, İstanbul: Beyan Yayınları 2005, s. 103.

90 Buhârî, 71 el-Akika, 2 (II, 404); Tirmizî, 19 el-Edâhî, 14, s. 651; Ebû Dâvûd, 16 ed-Dehâyâ, 20 (III, 140); Nesâî, 40 el-Akika, 2 (s. 831); İbn Mâce, 28 ez-Zebâih, 1, (s. 555).

91 Ebû Dâvûd, 16 ed-Dehâyâ, 20 (III, 140).

Peygamber'in şöyle dediğini nakletmiştir:

*"Her çocuk, doğumundan sonraki yedinci günde kendisi için kesilecek olan akika kurbanı karşılığında bir rehine gibidir. Kurban kesildikten sonra çocuğun başı traş edilir ve kurbanın kanıyla boyanır."*⁹² Hadisi nakleden râvilerden biri olan Katâde'ye akika kurbanının kanı ile çocuğun başının nasıl kana bulandığı sorulduğu zaman Katâde şunları söylemiştir: "Akikayı kestiğin zaman ondan biraz tüy alırsın, o tüyü hayvanın kan akan şah damarına karşı tutarsın. Sonra da bu tüyü çocuğun bingıladağının üzerine koyarsın. Neticede çocuğun başında iplik gibi kan akar. Daha sonra çocuğun başını yıkar ve traş edersin."⁹³

Konuya ışık tutması bakımından Abdürrezak'ın *el-Musannefi* ve İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde yer alan bir başka rivayet de burada nakledilmelidir. Hz. Aişe'den gelen bu rivayet şöyledir: "Câhiliye zamanında yeni doğan bir bebek için akika kurbanı kesildiği zaman bir pamuk parçası o hayvanın kanı ile boyanır ve bebek traş edildikten sonra onun başına konurdu. Daha sonra Hz. Peygamber kan yerine koku sürülmesini emretti."⁹⁴

Böylece yukarıda zikredilen rivayetler, Hz. Peygamber'in "çocuktan eziyetin kaldırılması" şeklindeki sözünü hangi maksatla ve hangi bağlam içerisinde söylediğini ortaya koymaktadır. Ebû Dâvûd'un eserinde yer alan bu rivayetler bir bütün halinde değerlendirildiğinde hadiste geçen يَدْمَى kelimesinin aslında يَسْمَى olması gerektiği ortaya çıkar ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in sözü daha doğru anlaşılır. Fakat Ebû Dâvûd'da yer alan rivayetin diğer hadis kaynaklarında bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla o eserlerde Hz. Peygamber'in vermek istediği mesaj doğru bir şekilde anlaşılammamaktadır. Nitekim Muhammed b. Sîrîn (110/729) gibi bir hadis âlimi bile bu rivayetin bu haliyle anlaşılmadığını, ancak konu hakkında nakledilen diğer rivayetleri gördükten sonra Hz. Peygamber'in maksadını anladığını şu sözleriyle ifade etmektedir:

92 Ebû Dâvûd, rivayette geçen "يَدْمَى", "kana boyanmak" sözünün Hemmam'dan gelen hatalı bir ifade olduğunu, bu kelimenin aslında "يَسْمَى", (isimlendirilir) şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü bu durumda Hz. Peygamber'in çocuğa yapılan bir eziyet olarak gördüğü çocuğun başına kanın sürülmesine teşvik ettiği anlamı çıkar ki bu da diğer rivayetlerle çelişmektedir. Bk. Ebû Dâvûd, 16 ed-Dehâyâ, 20 (III, 139). Şayet bu hadisin râvilerinden birisi rivayetteki söz konusu kelimeyi yanlış aktarmışsa, bu hadis muhaddislerin "Musahhaf veya Muharref" hadis adını verdikleri bir hadis çeşidi olarak kabul edilir. Çünkü hadisteki bir kelimenin harfi yanlış aktarılmıştır. "Musahhaf" ve "Muharref" hadis için Bk. İbnu's-Salah eş-Şehrezûri, *Mukaddimetu İbni's-Salâh fi Ulûmi'l-Hadis*, nşr. Nureddin Itr, Beyrut: Dâru'l-Fikr 1998, s. 279-283; İbn Hacer el-Askalâni, *Nüzhetü'n-Nazar fi Şerhi Nuhbeti'l-Fiker*, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye 2009, s. 77; Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Ankara: TDV Yayınları 2006, s. 143-146.

93 Ebû Dâvûd, 16 ed-Dehâyâ, 20 (III, 139).

94 Abdürrezak, *el-Musannefi*, IV, 330, 331; İbn Hibbân, *Sahih*, XII, 124.

“Biz bu hadisi işittiğimiz zaman eziyetin giderilmesinden neyin kastedildiğini öğrenmek amacıyla sorduğumuz sorulara kimseden tatmin edici bir cevap alamadık. Fakat daha sonra bundan kastın ana rahminde kan bulaşan saçın kesilmesi suretiyle eziyetin giderilmesi veya akika kurbanı nedeniyle çocuğun başına kan sürülmesine son verilmesi olduğunu öğrendik.”⁹⁵

Tahâvî (321/933) de aynı şekilde Hz. Peygamber’in kastettiği şeyi önce anlamadığını fakat Hz. Aişe’den nakledilen diğer rivayeti gördükten sonra bu hadisi anladığını belirtmektedir.⁹⁶ Hadisçi olan bu âlimlerden nakledilen ifadeler de göstermiştir ki Hz. Peygamber’in söylemiş olduğu bir sözü doğru bir şekilde anlamının en iyi yolu o konudaki tüm rivayetlere birlikte bakmak ve değerlendirmektir. Bu bakış açısı doğru anlamın bulunacağı “bağlam”ı verecektir.

Râvilerin hadislerde yapmış olduğu tasarruflardan ihtisar ve taktî de olayın bütünüyle anlaşılmasına engel teşkil eden bir başka husustur. İhtisar ve taktî hadis metnindeki konu bütünlüğünü bozduğu ve olayın bağlamını ortadan kaldırdığı için bazen hadisin maksadını tamamıyla aşan farklı anlamların çıkarılmasına neden olabilmektedir.⁹⁷ Kimi muhaddisler farklı bab ve konu başlıklarıyla bağlantılı olmaları sebebiyle bir rivayeti birkaç parçaya bölerek farklı bablarda o rivayetin her bir parçasını nakletmişlerdir.⁹⁸ Muhaddislerin bu şekilde bir tasarrufta bulunmaları onların eserlerini yazmadaki ana

95 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IX, 734; Ebû Muhammed Bedruddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Hanefî el-Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, Dâru'l-Fikr, t.y., XXI, 87.

96 Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsar*, nşr. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut: Müessesetu'r-Risale 1994, III, 73-77.

97 Süleyman Doğanay, *Hadis Rivayetinde Râvi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*, İstanbul: İsam Yayınları 2009, s. 82.

98 Örnek verecek olursak; Sahâbî Hatib b. Ebi Beltaa ile ilgili nakledilen rivayetlerin Buhârî’de yer alan varyantları şu kitap ve bab başlıkları altında zikredilmiştir: Buhârî, 56, *Cihad ve's-Siyer*, 141 (Casusluk babı), 195 (Zaruri durumlarda zimmi ve Müslüman hanımların saçlarının içine bakılması ve Allah’a isyan durumlarında ise tüm vücutlarının aranması babı); 64 *Meğâzi*, 9 (Bedir savaşında bulunanların fazileti babı), 46 (Mekke fethi ve Hatib b. Ebi Beltaa’nın Hz. Peygamber’in bu gazvesini Mekkelilere bildirmek için gönderdiği mektup babı); 65 *Tefsir*, 60 (Suretu'l-Mumtehine babı); 79 *el-İsti'san*, 23 (Müslümanlara zarar vermesinden endişe edilen bir kişinin amacının ortaya çıkması amacıyla onun mektubuna bakan kimse babı); 88 *Kitabu İstıtabeti'l-Mürteddine ve'l-Mua'nnidîne ve Kitalihim*, (Mürtedlerin tövbeye daveti ve tövbeyi reddedenlerle savaşma kitabı); 9 (te'vil edilenler hakkında gelen bab). Bu örneğin yanı sıra Hz. Peygamber’den nakledilen “...savaşmakla emrolundum.” Hadisinin çok sayıda versiyonunun Buhârînin altı farklı kitap veya bab başlığında zikredildiği ile ilgili Bk. Ahmet Keleş, ““...Savaşmakla Emrolundum.” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana Temmuz-Aralık 2004, C. 4, S. 2, s. 42; Müslim’in *Sahih*’ini de bu konuya örnek verebiliriz. Mesela Tebûk gazvesi ile ilgili rivayetler onbeş farklı bab başlığı altında nakledilmektedir. Bk. Osman Bilgen, *Tarihsel Bilgi Değeri Açısından Hadis Rivayetleri –Beni Kurayza Örneği-*, (Doktora Tezi 2008), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, s. 154.

gayeyle açıklanabilir. Özellikle fikhî rivayetleri toplama amacı güden *Sünenler* ve amaçlarından biri de fikhî rivayetleri belirli kitap ve bab başlıkları altında toplamak olan *Câmi* türü eserler, fıkha taalluk eden rivayetleri ihtisar veya taktî' yöntemi ile nakletmişlerdir. Onların esas amaçları her kitap veya bab başlığı altında hadisin konuyla ilgili kısmını nakletmek olduğundan bu tarz hadisleri parçalayarak nakletmişlerdir. Rivayetlerdeki ihtisar ve taktî' genel olarak ahkâma dair hüküm ihtiva eden rivayetlerde yapılmaktadır. Bununla birlikte ahkâma dair rivayetlerin ağırlıkta olduğu *Sünen* ve *Câmi* tarzı eserlerin yazarları, kronolojik bir kaygıdan uzak herhangi bir siyer ve meğâzî rivayetini nerede ihtiyaç duyarsa orada zikretmekte, rivayetler arasında kronolojik bir bağ kurmamaktadır.⁹⁹

Muhaddislerin bir rivayetin bütün tarihlerini toplamaya çalışmaları her ne kadar olayın bütün ayrıntılarını ve bağlamını tespit etmeye yönelik bir araştırma olarak görülse de aslında bununla aynı rivayetin farklı varyantlarını bir araya getirerek onun sıhhatini pekiştirmeyi amaçlamaktadırlar.¹⁰⁰ Hâlbuki tarihçilerin hemen hemen bütün rivayetleri tek kanaldan gelir.¹⁰¹ Tarihçilerin rivayetlerinde esas olan, rivayetlerin farklı tarihlerden gelmesinden ziyade bu rivayetlerin olayın eksik kalan yönlerini tamamlamasıdır. Yani herhangi bir olayın nerede, ne zaman ve nasıl yaşandığı gibi olayın bağlamına ışık tutacak birçok bilgiyi rivayetlerde toplamaktır. Fakat muhaddislerin esas amaçları sahih rivayetleri tespit etmek olduğundan onların rivayetleri tarihçilerin rivayetlerine göre daha sağlam kabul edilmektedir.¹⁰²

Muhaddislerin bu sağlam yöntemlerinin eksik yanı ise olayın tamamına ışık tutacak rivayetlerin bir araya getiril(e)meşiştir. Muhaddisler genel anlamda tespit ettikleri ilkelere aykırı olan rivayetleri eserlerine almamaya özen göstermişlerdir. Bundan dolayı bazen bir olayın tüm teferruatıyla açıklığa kavuşmasına vesile olacak bazı rivayetleri sırf şartlarına uymadığı için nakletmekten çekinmişlerdir. Bu durumda söz konusu olayın bağlamı bilinmediğinden, olay anlaşılammakta hatta yanlış dahi anlaşılabilir. Muhaddis, şartlarına uymayan zayıf hadis nakletmektense olayın bazı yönlerden

99 Bilgen, *Tarihsel Bilgi Değeri Açısından Hadis Rivayetleri*, s. 128.

100 Enbiya Yıldırım ise bir konuyla ilgili bütün rivayetlerin toplanmasının, problemleri rivayetlerin de eserlerde yer almasına neden olduğunu söylemektedir. Bunu söylerken de Taberî, Yakut el-Hamevî gibi tarihçiler ile Ebû Nuaym'ın ismini vermektedir. Bu da *Kütüb-i Sitte* müellifleri için söylemiş olduğumuz bu ifademizi nakzetmemektedir. Bk. Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, İstanbul: Rağbet Yayınları 2009, s. 65.

101 Polat, "Siyer'in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları", s. 119.

102 Emin Âşıkutlu, *Hadiste Rical Tenkidi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1997, s. 63; Muhammed Mustafa el-A'zâmi, *Menhecu'n-Nakd İnde'l-Muhaddisin Neş'etuhu ve Tarihu*, Suudi Arabistan Riyad: Mektebetu'l-Kevser 1990, s. 98, 102; Sultan Sind el-Akâyile, *Nakdu'l-Hadis bi'l-Ardiale'l-Vekâi' ve'l-Ma'lumati't-Tarihiyye*, Umman: Dâru'l-Feth 2002, s. 42-48.

eksik bir şekilde aktarılmasına razı olmuştur.¹⁰³ Hâlbuki tarihçiler olayın eksik kalan yönlerini tamamlamak ve tam bir olay örgüsü sunmak için zayıf veya uydurma rivayetleri de eserlerinde nakletmişlerdir¹⁰⁴ Muhaddislerin eserlerinde ele alınan olayları açığa çıkarmak için yapılabilecek en doğru şey belki de bir konuyla ilgili rivayetlerin bir araya getirildiği “bab”ın tamamına bakmak olacaktır. “Bab” başlığı altında muhaddislerin nakletmiş olduğu aynı konuyla ilgili çok sayıda hadis rivayetini bir araya getirip derlemek o olay hakkında daha geniş bilgi ve değerlendirme imkânı sunabilir.

Burada konuyla ilgili ilginç bir örnek olarak tüm *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin naklettiği “üç şeyde uğursuzluk vardır...”¹⁰⁵ rivayetinden kısaca söz edilebilir. Muhaddisler, sahih isnadla gelen ve İslam’da uğursuzluk inancının olduğunu ima eden rivayetleri eserlerine alırken, Hz. Aişe’nin bu yanlış anlamayı gideren ve hadisin bağlamını veren rivayeti kriterlerine uymadığı için nakletmemişlerdir. “Hatta gariptir ki, eksik olan rivayet en muteber hadis kitaplarında, tam olanı ise ikinci dereceden veya daha aşağı tabakadaki eserlerde nakledilmiştir”¹⁰⁶

Netice olarak, hadis rivayetinde nakledilen olayın bağlamını muhaddislerin dikkate almamalarının nedenleri şöylece sıralanabilir:

- Muhaddislerin olayın tarihî bütünlüğüne değil, rivayetlerin farklı isnadlarını ve farklı tariklerini tespite odaklanmışlardır.¹⁰⁷
- Muhaddisler için aslanan, eserlerine alacakları her rivayetin kendilerine göre sıhhat şartlarını taşıyor olmasıdır. Bundan dolayı diğer rivayetlerde anlatılan olayın eksik bırakılmış yönlerini tamamlayabilecek olmasına rağmen isnadı ve râvisinin sıhhat şartlarını taşımadığı gerekçesiyle birçok rivayeti eserlerine almamışlardır.

103 Örnek olarak Buhârî’de yer alan “kavmin kölesi onlardandır” rivayetini gösterebiliriz. Kimi âlimlere göre rivayetin tamamı “kavmin kız kardeşinin oğlu ve kavmin kölesi kavimdendir” şeklinde ve tek bir hadistir. Fakat “kavmin kölesi onlardandır” kısmı Buhârî’nin şartlarına uymadığı için rivayeti taktî yöntemiyle iki farklı yerde zikretmiştir. Bu konuyla ilgili tartışmalar için Bk. İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, VI, 675.

104 Mesela Taberî’nin Bedir savaşı ile ilgili nakletmiş olduğu Hz. Peygamber’in Bedir savaşı başlangıcında sadece kervana yöneldiği ve Mekke’den gelen ordudan haberi olmadığını dair rivayetin Kur’an ile çeliştiği ve dolayısıyla mevzu olduğu ile ilgili Bk. İsrâfil Balcı, “Bedir Savaşı ile İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur’an, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Değerlendirilmesi”, *İstem dergisi*, Yıl: 7, S. 13, 2009, s. 90; krş: Taberî, *Târih*, II, 421.

105 Rivayetler için Bk. Buhârî, 56 Cihad, 47 (I, 767); 67 Nikah, 17 (II, 331); 76 Tıbb, 43, 54 (II, 453, 457).

106 Ahmet Keleş, “Hadis İlminde İsnadın Otoritesi veya Akla Rağmen Hadis Okuyuculuğunun Çağdaş Bir Örneği “Recm Cezası” Çalışmasına Eleştirel Bir Bakış”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana Ocak-Haziran 2004, C. 4, S. 1 s. 44.

107 A’zâmî, *Menhecu’n-Nakd*, s. 96-97.

- Muhaddisler, bir olayla ilgili bütün rivayet versiyonlarını bir araya getirerek ortak bir metin oluştur(a)madıkları için olayın sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını sağlayacak; olayın yaşandığı zaman, mekân, sosyo-kültürel çevre, neden-sonuç, olayın kahramanları... gibi hususlar rivayetlere yansımamaktadır.
- Rivayetlere konu olan hâdiseleri kronolojik bir sıraya göre sınıflandırmaktan ziyade râvi isimlerine ve bab başlıklarına göre tasnif etmişlerdir.
- Muhaddisler, kendilerini sadece rivayet toplayıcısı olarak görmemişler, aksine Hz. Peygamber'in sünneti ve hadisleri üzerinden dinin asıllarını tespit etmeyi hedeflemişlerdir. Bu nedenle her bir rivayeti müstakil bir dinî "nass" gibi görmüşlerdir.
- Rivayetlere yönelmedeki temel farklılığa bağlı olarak tarihçilerde görülen tarihî olaylarla ilgili metodolojik perspektif muhaddislerde yoktur.¹⁰⁸
- Muhaddisler rivayetlerde sıklıkla taktî yapmışlardır.

2.2. Tarih Rivayetlerinde Olay Örgüsü (Bağlam)

Siyer ve meğâzî yazarları başta olmak üzere hemen her tarihçi için tarihte yaşanmış olan olayın "gerçekleşme nedeni", "hangi ortamda meydana geldiği", "nasıl geliştiği", "kimleri etkilediği" ve "sonucunun ne olduğu"... gibi soruların cevapları hayati bir önem taşır. Çünkü bunlar tespit edilemediği vakit nakledilenin gerçekten meydana gelip gelmediği, yani olayın tarihî olup olmadığı öğrenilememekte, dolayısıyla uydurma olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. İşte tarihçiler bir olayın hakikatini tespit etmek için yukarıda zikredilen ve sayısı daha da arttırılabilecek bu tür soruların cevaplarını ararlar. Tüm bu soruların cevapları ise ancak nakledilen olayın ayrıntılı bir şekilde aktarılmasıyla bulunabilir. Ayrıntılı biçimde nakledilen olay ise tarihçiye yukarıda sayılan soruların cevaplarını verir.

Siyer ve meğâzî ilmi, hadis ve diğer İslâmî ilimlerden farklı olarak Hz. Peygamber'in hayatını "bir bütün olarak", her yönüyle ele alır ve onu belli bir kronoloji ve sebep sonuç ilişkisi içerisinde mantıklı olaylar serisiyle yerlerine

108 Bu konuda M. Hayri Kırbaoğlu şunları söylemektedir: "Aldıkları formasyon gereği tarih öğrenim düzeylerinin son derece düşük olması kaçınılmazdı... hadisçilerin eğitim-öğretim programlarında tarih öğrenimine yer olmaması, şahsen de onların tarih disiplinine ilgi duymamaları, biraz ilgi duyanların ise ona gereken önemi vermemeleri, sonuç itibarıyla tarihi gerçeklere ters düşen birçok rivayeti gözden kaçırmalarına, bunların bir kısmının da en muteber kaynaklara kolayca sızmalarına sebep olmuştur." Bk. M. Hayri Kırbaoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Ankara: Otto Yayınları 2013, s. 243-244.

yerleştirir. Naklettiği olayın dışında kalan diğer olayları da göz ardı etmemeye çalışır.¹⁰⁹ Ayrıca tarih ilminde olayları tam olarak birbirine bağlamak, senetleri ve açıklamaları tekrarlamadan ortaya koymak¹¹⁰ hâdiseleri detaylı ve düzenli bir biçimde anlatan rivayetlerle ilgilenmek de önemli bir esas olarak ortaya çıkar.¹¹¹

Siyer ve meğâzî yazarları, aktarmış oldukları olayların bütünlüğünü sağlamak ve olayın tam resmini sunmak için farklı isnadlarla nakledilen olayla alâkalı muhtelif rivayetleri hem senetlerini hem de metinlerini birleştirmek itibarıyla bir bütün halinde ortaya koymaya çalışırlar. Elbette bunu yaparken de muhaddisler tarafından çok ciddi bir şekilde eleştirmişlerdir.¹¹² Muhaddislerin rivayetlerinde temel bir problem olarak görülen “bir rivayetin hangi amaçla, kime söylendiği”, yani Hz. Peygamber’in söylediği bir sözün sadece bir kişiye yönelik mi söylediği yoksa bütün Müslümanları bağlayıcı bir ifade mi olduğu böylece ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı hadis metinlerini anlamada hadisin vürûduna neden olan hâdisenin gerçekleştiği zaman-mekân ve muhatap gibi faktörler de en az hâdisenin kendisi kadar önemlidir.¹¹³

Hadis kitaplarının kronolojik bir kaygıdan uzak, herhangi bir siyer ve meğâzî rivayetini nerede ihtiyaç duyarlarsa orada zikrettikleri, rivayetler arasında kronolojik bir bağ kurmadıkları; siyer ve meğâzî eserlerinin ise kronolojik bir düzlemde olaylara ait bütün detayları inceledikleri ve bir sonuca vardıkları söylenebilir.¹¹⁴ Yani hadiste tekil anlatım esas iken tarihte bütüncül anlatım esastır.¹¹⁵

A'zamî de her bir hadis rivayetinin müstakil olarak kabul edilmesi nedeniyle herhangi bir ifadenin karışıklığa yer vermeden birbirinden farklı konularla yan yana konabileceğini ifade etmiştir. Ona göre siyer ile ilgili rivayetler ise esas itibarıyla biyografi niteliğinde olduğu için vak'anın akıcılığını ve devamlılığını gerektirmektedirler. Bundan dolayı tarihçiler bir olayı bütün yönleriyle tamamlayabilmek için aynı olaydan bahseden rivayetleri bir araya getirmek

---

109 M. Hanefî Palabıyık, “Akademik Siyer Yazıcılığı”, *Sîret Sempozyumu-1*, Ankara: TDV Yayınları 2012, s. 169. Ayrıca Bk. Salahattin Polat, “Siyer'in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları”, s. 259.

110 Şulul, *Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, Hayatı, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri*, s. 37.

111 Seyyide İsmail Kâşif, *İslam Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları*, s. 8.

112 Mustafa Fayda, “Tarih”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992. XL, s. 32; örnek olarak Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, s. 8.

113 Mahmut Demir, “Tarihsel Bağlamından Koparılmış Bir Hadis: “O’nu Azgın Bir Topluluk Öldürecek...” Rivayeti Üzerine Bir İnceleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII (2007), S. 3, s. 143.

114 Osman Bilgen, *Tarihsel Bilgi Değeri Açısından Hadis Rivayetleri*, s. 128.

115 Kasım Şulul, *İslam Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usûlü*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2008, s. 36.

zorundadırlar. Aksi takdirde anlatılan olay başka olaylarla karışabilir.¹¹⁶

İlk dönem siyer ve meğâzî yazarlarının rivayetlerde anlatılan olayların tespiti amacıyla yaptıkları bir başka çalışma ise kendilerine ulaşan rivayetlerden hareketle bir olay kurgusu inşa etmeleridir. Tarihçiler herhangi bir olayla ilgili bir araya getirdikleri rivayetlere kendi yorum ve tasvirlerini katarak sunmuşlardır. Hatta gerektiği yerde olayın akışını ve gelişimini tamamlayabilmek için zayıf – mevzû- rivayetlerden de yararlanmışlardır.¹¹⁷ Bundan dolayı tarihçiler rivayetleri aldıkları kaynaklara bağlı kalmaya çalışsalar da rivayetleri belirli bir düzen ve tutarlı bir anlatım içinde sunmak zorundadırlar. Bu anlatımın bir sonucu olarak tarihi olaylar tarihçinin kurgusu ile anlamlı bir bütün verecek şekilde ortaya çıkmaktadır.¹¹⁸

Tarihçilerin rivayetleri kurgulayarak aktarmaları, muhaddislerin “hadise kendi görüşlerini ve değerlendirmelerini karıştırmadan nakledilmesi” şeklindeki ilkelerine aykırıdır. Çünkü muhaddisler hadisle ilgili yorumlarını ya bab başlıklarında zikretmişler ya da hadislerin kitap içinde diziliş ve sıralanışları ile göstermişlerdir.¹¹⁹ Yani hadisçiler olayın kurgulanmasına girmeden, olayların aydınlatılması için tarihçilere ve diğer bilim adamlarına her dönem yararlanacakları güvenilir bir kaynak sunmaya çalışmışlardır.¹²⁰ Siyer ve meğâzî yazarlarının rivayetleri kurgulayarak nakletmeleri telif yönteminin bir sonucudur. Tarihçiler râvilerden aldıkları rivayetleri nakletmeden önce söz konusu olayla ilgili farklı varyantları bir araya getirerek yeni bir metin inşa ettiklerini bizzat kendileri belirtmişlerdir. Örnek verilecek olursa;

İbn İshâk'ın Bedir savaşını anlatmaya başlamadan önce birleşik isnadın sonunda söylemiş olduğu aşağıdaki sözler aslında onun bir araya getirdiği rivayetlerden bir olay kurgusu oluşturduğunu ve olayı eksik kalmayacak şekilde tamamlayarak naklettiğini göstermektedir. İbn İshâk'ın sözü şu şekildedir: “*Bana Muhammed b. Müslim ez-Zührî, Âsım b. Ömer b. Katâde, Abdullah b. Ebîbekr ve Yezîd b. Rûman, Urve b. Zübeyr ve diğer âlimlerimizden, onlar da İbn Abbas'tan naklettiler. Bu râvilerden her biri hadisin bir kısmını nakletti. Bütün bu rivayetler bir araya gelince ben de Bedir hadisini bu rivayetlere göre ortaya koydum.*”¹²¹

Vâkîdî ise rivayetlerden bir olay kurgusu yapıp yapmadığını doğrudan

116 A'zâmî, *Menhecu'n-Nakd*, s. 196-197.

117 Ayhan Tekineş, “Hadis ve Tarih: Metodolojik Bir Karşılaştırma”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, C. 2, 2004, s. 26.

118 Ali Arslan, “Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2014s. 71; Tekineş, “Hadis ve Tarih: Metodolojik Bir Karşılaştırma”, s. 28.

119 Tekineş, “Hadis ve Tarih: Metodolojik Bir Karşılaştırma”, s. 26-27.

120 Arslan, “Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri”, s. 74.

121 İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, II, 210; III, 160, 233.

söylemese de aslında onun sözlerinden bu yöntemi uyguladığını tespit etmek mümkündür. Çünkü o kendisine rivayette bulunan bütün râvilerin isimlerini zikrettikten sonra bu rivayetlerin tamamını bir araya getirip, yazdığını belirtmektedir. Dolayısıyla Vâkıdî bu rivayetleri yazıya geçirirken veya cem ederken olayın kronolojik olarak meydana geliş tarihlerini göz önünde bulundurmak ve rivayetleri buna göre sıralamak zorundadır. Vâkıdî, rivayetleri birleştirirken ortak olan metinleri aktarmanın yanı sıra yalnızca bazı râvilerin aktardığı spesifik ve ayrıntıya dair bilgileri de bu ortak metnin içerisine ve rivayetin kronolojisine uygun olarak yerleştirmek zorundadır. Böylece olay akıcı ve kronolojik olarak aktarılmış olur. Sonuç olarak tarihçiler elde ettikleri rivayetlerden tarihî bir olayı kronolojik olarak inşa etmişler ve bunları anlaşılabilir bir olay kurgusuyla okuyucuya sunmuşlardır.

Sonuç

Hadis ve İslam tarihi ilimleri amaç ve yöntemleri bakımından birbirlerinden farklı oldukları için her ilmi kendi amaç ve yöntemleri bağlamında değerlendirmek gerekir. Hadis ve tarih ilimleri konularının Hz. Peygamber olması itibarıyla ortak; ilgilendikleri ve derlemeye çalıştıkları rivayetlerin mahiyeti bakımından birbirlerinden farklıydılar. Muhaddisler daha çok Hz. Peygamber'in fikhî ve ahlakî, yani dinî içerikli rivayetlerini bir araya getirmeye çalışırken, tarihçiler Hz. Peygamber'in hayatına dair anlatılan rivayetleri ayrıntılı ve kronolojik olarak bir araya getirmeye çalıştılar. Dolayısıyla siyer ve meğâzî ilminin esas konusu, bir bütün halinde ve tüm ayrıntıları ile Hz. Peygamber'in hayatını sebep sonuç ilişkisi içerisinde ve tarihî kronolojisiyle birlikte nakletmektir. Hadis ilminin konusu da Hz. Peygamber'in hayatı olmakla birlikte çoğunlukla onun ahlâkî ve ahkâma dair hüküm ihtiva eden sahih rivayetlerini tespit etmek ve onları bir araya getirmektir. Elbette hadis ilmine dair yazılan eserlerin tamamının bu şekilde hareket ettiği söylenemez. *Kütüb-i Sitte* içerisinde daha çok *Sünenler* bu amaçla hadisleri ele almışlardır. Bu eserlerin dışındaki diğer *Câmi* ve *Musannefler* ahkâmla ilgili rivayetlerin yanı sıra siyer ve meğâzî başta olmak üzere birçok konuyla ilgili rivayetleri de bir araya getirmişlerdir.

İslam Tarihçileri, naklettikleri rivayetlerin çoğu şer'î/dini hükümlerle ilgili olmaması nedeniyle muhaddislere göre haberlerin naklinde daha müsamahakâr bir duruş sergilemişlerdir. Muhaddisler de Hz. Peygamber'in hadisleri içerisinde ahkâmla ilgili rivayetlerin naklinde müteşeddid bir tutum sergilerken, siyer ve meğâzî içerikli rivayetlerde ise ahkâma nazaran biraz daha mütesahil davranmışlardır.

Muhaddislerin ve tarihçilerin bilginin güvenilirliğini tespit etmede yoğunlaştıkları metodların olumlu tarafları olduğu gibi birtakım zafiyetleri de vardır. Şöyle ki muhaddislerin râvi merkezli metodolojileri rivayetleri

güvenilir kılarken, rivayetlerin tarihîliği ikinci planda kalmakta ve rivayetler bağlamından koparılmaktadır. Tarihçilere gelince onlar da rivayetlerin bağlamını önemserlerken bu olayın nâkili olan râvilerin güvenilirliklerini ihmal etmişlerdir.

Muhaddislerin olayın yaşandığı zaman ve mekânın tespit edilmesi konusunda tarihçilere göre yeterince titiz davranmadıklarını, aynı konu hakkında birbirinden farklı zaman ve mekan ismi naklettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca muhaddislerin rivayetleri bağlı bulunduğu bağlamdan kopararak tarihsel kronolojisi içerisinde aktarmadıkları görülmüştür. Bu durum olayların anlaşılmasının önünde bir engel olmakla birlikte bazen söz konusu olayın yanlış anlaşıldığı dahi olabilmektedir. Tarihçiler ise muhaddislerin ihmal ettiği bu hususlara daha çok dikkat etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- A'zâmî**, Muhammed Mustafa, *Menhecü'n-nakd 'inde'l-muhaddisin neş'etühu ve târihu*, Mektebetü'l-Kevser, Riyad 1990.
- Agitoğlu**, Nurullah, "Hadiste Bağlam-Bağlamın Anlam Alanı, Çeşitleri ve Önemi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1, 2013, s. 108-109.
- Akâyile**, Sultan Sind, *Nakdu'l-hadis bi'l-'ardi 'ale'l-vekâi' ve'l-ma'lûmâti't-târihiyye*, Dâru'l-Feth, Umman 2002.
- Askalânî**, İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, I-XIII, Daru's-Selam, Riyad 2000. *Nüzhetü'n-nazar fi şerhi Nuhbeti'l-fiker*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2009.
- Âşikkutlu**, Emin, *Hadiste Rical Tenkidi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1997.
- Aynî**, Ebû Muhammed Bedruddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Hanefi, *Umdetu'l-Kâri*, Dâru'l-Fikr, t.y.
- Ayvallı**, Ramazan, *Esbâbı Vurudu'l-Hadis ve Bunun İslam Teşriindeki Yeri ve Önemi*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1979).
- Balcı**, İsrafil, "Bedir Savaşı ile İlgili Mucizevî Rivayetlerin Kur'an, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Değerlendirilmesi", *İstem dergisi*, Yıl: 7, S. 13, 2009, s. 90
- Belâzurî**, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Dâvûd, *Fütûhu'l-Büldân*, nşr. Abdullah Üneysed'-Debba', Müessesetü'l-Mearif, Beyrut 1987.
- Bilen**, Mehmet, *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.
- Bilgen**, Osman, *Tarihsel Bilgi Değeri Açısından Hadis Rivayetleri -Beni Kurayza Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Ankara 2008, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Buhari**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire el-Cu'fi, *Sahihu'l-Buhârî*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2014. I-II
- Cihan**, Sadık, *Hadisler ve Ortaya Çıkış Sebepleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008.
- Condon**, John C., *Kelimelerin Büyülü Dünyası*, çev. Murat Çiftkaya, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Coşkun**, Selçuk, *Hadise Bütüncül Bakış*, İFAV Yayınları, İstanbul 2011.

- Cündioğlu**, Dücane, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, Kapı Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul 2011.
- Çakan**, İsmail Lütfi, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, Altıncı Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul 2013.
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram, *es-Sünen*, Dâru İhyai's-Sünneti'n-nebeviyye, I-II, y.y. t.y.
- Demir**, Mahmut, "Tarihsel Bağlamından Koparılmış Bir Hadis: 'O'nu Azgın Bir Topluluk Öldürecek...' Rivayeti Üzerine Bir İnceleme", *Din Bilimleri Akademi Araştırma Dergisi*, VII (2007).
- Doğanay**, Süleyman, *Hadis Rivayetinde Râvi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*, İsam Yayınları, İstanbul 2009.
- EbûDâvûd**, İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2001.
- Halebî**, İbrahim b. Muhammed, *Mülteka'l-ebhur*, Yasin Yayinevi, İstanbul 2005.
- Humeydî**, Abdullah b. Zübeyr, *el-Müsned*, nşr. Hâbibu'r-Rahman el-A'zamî, Alemu'l-Kutub, Beyrut t.y.
- Hüseynî**, İbn Hamza, *el-Beyân ve't-Ta'rîf fi esbâbi vurudi'l-hadis*, Dârü'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut 1981.
- Erul**, Bünyamin, "Tasarrufatu'r-ruvât fi mutûni'l-merviyât", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, c. XLII, ss. 173-212.
- Fayda**, Mustafa "Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, XL, ss. 30-36.
- Göka**, Erol, Abdullah Topçuođlu, Yasin Aktay, *Önce Söz Vardı*, Vadi Yayınları, Ankara 1996.
- Görmez**, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV yayınları, Ankara 1997.
- Rickman**, H. P., *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev. Mehmet Dağ, İkinci Baskı, Etüt Yayınları, Samsun 2000.
- Halil**, İmaduddin, *İslam Tarihi Bir Yöntem Araştırması*, çev. Ubeydullah Dalar, İnsan Yayınları, İstanbul 1985.
- Humeydî**, Abdullah b. Zübeyr, *el-Müsned*, thk. Hâbibur'Rahman el-A'zamî, I-II, Alemu'l-Kutub, Beyrut t.y.
- Humphreys**, R. Stephen, *İslam Tarihi Metodolojisi-Bir Sosyal Tarih Uygulaması-*, çev. Murtaza Bedir, Fuat Aydın, Litera Yayınları, İstanbul 2004.

- İbn Ebî Şeybe**, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. İbrahim, *el-Musannef*, nşr. Said Muhammed el-LeHAM, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1989.
- İbn Hanbel**, Ahmed, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnâvût, Adil Mürşid, I-L, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1995.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî, *Sahîhu İbni Hibbân bi't-tertîbi İbn'î-Balaban*, nşr. Şuayp el-Arnâvut, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1993.
- İbn Hişâm**, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdulmelik, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.
- İbn İshâk**, Muhammed b. Yesar, *es-Sîretu'n-nebeviyye*, nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- Sîretu İbn-i İshâk*, nşr. Muhammed Hamidullah, Hayrat Hizmet Vakfı Yayınları, Konya 1981.
- İbn Mâce**, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenu İbn Mâce*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2013.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-kebir*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 2001.
- İbn Huzeyme**, Muhammed b. İshâk, *Sahîhu İbni Huzeyme*, nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Mektebetu'l-İslami, Beyrut 1970.
- İbnü'l-Esir**, Mecduddin Ebû's-Saadât el-Mübârek b. Muhammed, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadis ve'l-eser*, Dâru'l-Marife, Beyrut 2011.
- Kasapoğlu**, M. Aytül, "Sosyolojide Hermeneutik Uygulamalar", *Felsefe Dünyası Dergisi*, 1993.
- Keleş**, Ahmet, "...Savaşmakla Emrolundum.' Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana Temmuz-Aralık 2004, C. 4, S. 2, s. 33-60.
- "Hadis İlminde İsnadın Otoritesi veya Akla Rağmen Hadis Okuyuculuğunun Çağdaş Bir Örneği "Recm Cezası" Çalışmasına Eleştirel Bir Bakış", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana Ocak-Haziran 2004, C. 4.
- Hadislerin Kur'an'a Arzı*, Üçüncü Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
- Kırbaçoğlu**, M. Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Dördüncü Baskı, Otto Yayınları, Ankara 2013.
- Koçyiğit**, Talat, *Hadis Usûlü*, Beşinci Baskı, TDV Yayınları, Ankara 2006.
- Mâlik** b. Enes, *el-Muvatta*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2008. (Yahya b. Yahya el-Leysi

rivayeti).

Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri el-Nisâbüri, *Sahîhu Muslim*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2010.

Nagel, Tilman, "Hadis ya da Tarihin Savunusu", çev. Ali Dere, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 1, 2, 3,4, 1997, ss. 163-167.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî, *Sünenu'n-Nesâî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007.

Nevevî, Muhyiddin b. Şeref, *Şerhu Sahihi Müslim*, I-XVIII, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut t.y.

Özafşar, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000.

Özpinar, Ömer, *Hız. Peygamber'i ve Hadislerini Anlamak (Fıkhu'l-Hadis İlmî)*, İkinci Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.

Palabıyık, M. Hanefi, "Akademik Siyer Yazıcılığı", *Sîret Sempozyumu-1*, TDV Yayınları, Ankara 2012.

Polat, Salahattin, "Siyer'in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları", *Sîret Sempozyumu-1*, TDV Yayınları, Ankara 2012, ss. 257-270.

Salih, Subhi, *Ulûmu'l-Hadis ve Mustalahuhu*, Dördüncü Baskı, Dâru'l-İlmi'l-Malâyin, Beyrut 2009.

San'anî, Abdurrezak b. Hemmam, *el-Musannef*, nşr. Habiburrahman el-Azami, I-XI, Meclisü'l-İlmî, Pakistan 1972.

Sellumî, Abdulaziz b. Süleyman b. Nâsır, *el-Vâkıdî ve Kitabuhu'l-Meğâzî Menhecuhu ve Mesâdiruhu*, I-II, el-Câmiatu'l-İslamiyye, Medine 2004.

Seyyide İsmail Kâşif, *İslam Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları*, çev. Mehmet Şeker, Rıza Savaş, Ramazan Şimşek, İl-Vak Ltd. Şti. Yayınları, İzmir 1997.

Sırma, İhsan Süreyya, *İslam ve Tarih*, Beyan Yayınları, İstanbul 2005.

Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR Yayınları, İstanbul 1998.

Şulul, Kasım, *İslam Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usûlü*, İnsan Yayınları, İstanbul 2008.

Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, Hayatı, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Bursa 1996 (Yayınlanmamış Doktora

Tezi).

Suyûti, Celalettin, *el-Luma' fi esbâbi hadis*, nşr. Yahyâ İsmail Ahmed, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.

Şirbîni, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed, *Muğni'l-Muhtac İla Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, haz. Muhammed Halil Aytani, Dârü'l-Marife, Beyrut 1997.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-Umem ve'l-Müluk*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, I-XI, Dârü'l-Mearif, Kahire t.y.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *ŞerhuMüşkili'l-Âsar*, nşr. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1994.

Tekineş, Ayhan, "Hadis ve Tarih: Metodolojik Bir Karşılaştırma", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, C. 2, 2004. ss. 7-38

Hadisleri Anlama Problemi, Işık Yayınları, İstanbul, 2002.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenu't-Tirmizî*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2013.

Umerî, Ekrem Ziya, *el-Müctema'u'l-medenî fi 'ahdi'n-nubuvve*, el-Mektebetu'l-Arabiyyetu's-Suudiye, Medine 1983.

es-Sîretu'n-nebeviyyetu's-sahîha, I-II, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1994.

Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *el-Meğâzi*, nşr. Marsden Jones, I-III, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1984.

Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, Umran Yayınları, İstanbul 1996.

Hadiste Metin Tenkidi, Rağbet Yayınları, İstanbul 2009.

Züheyli, Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, çev. Komisyon, Feza yayıncılık, İstanbul 1994.